

De Nederlandse vermogensongelijkheid in de twintigste eeuw

Masterscriptie Actuele Geschiedenis

Victor van Dijk S4152581

Begeleiders: Prof. Dr. Jan Kok

Dr. Christiaan van Bochove

Inleverdatum: 15 augustus 2015

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1: De stand van het debat	5
Hoofdstuk 2: De gegevens over de vermogensverdeling in de twintigste eeuw	16
Hoofdstuk 3: De rapporten over de vermogensverdeling	23
Hoofdstuk 4: Is Nederland Piketty-proof?	29
Conclusie	36
Literatuurlijst	38

Inleiding

De vermogensongelijkheid is een thema dat recentelijk een hoop discussie los maakt. De aanleiding hiervoor is het boek *Capital in the Twenty-First Century* van de Franse econoom Thomas Piketty. De centrale stelling van Piketty is dat het rendement op vermogen (r) groter is dan de groei van de economie (g), waardoor het verschil tussen arm en rijk geleidelijk groter zullen worden. Dit is volgens hem geen nieuw fenomeen, aangezien het rendement op vermogen na de aftrek van belasting sinds de oudheid groter is geweest dan de groei van de economie. De uitzondering op deze regel betreft de periode van 1913 tot 1990. Door de grootschalige kapitaalvernietiging van beide Wereldoorlogen, de progressieve belastingen en de ongewone hoge economische groei was het rendement op vermogen in deze periode lager dan de economische groei. Dit had als gevolg dat de vermogensongelijkheid wereldwijd af nam. Piketty is van mening dat deze periode nu ten einde is en dat een terugkeer naar de negentiende-eeuwse renteniersnatie op de horizon loert.¹

Piketty houdt het niet bij een constatering van dit doemscenario. Het is volgens hem mogelijk om de controle terug te krijgen over het wereldwijde financiële kapitalisme door een wereldwijde progressieve vermogensbelasting en vergaande financiële transparantie.² Hierdoor zouden de vermogenden zich nergens meer kunnen verschuilen en zal de grote ongelijkheid voorkomen kunnen worden. In meerdere westerse landen is het thema van ongelijkheid weer op de politieke agenda gezet door Piketty. Ook in Nederland werd de vermogensongelijkheid op de politieke agenda geplaatst. Er verschenen namelijk rapporten van Oxfam Novib en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dat er een verontrustende toename zou zijn in de Nederlandse vermogensongelijkheid. Lodewijk Asscher, de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, werd daarom genoodzaakt een kamerbrief samen te stellen over de stand van de vermogensongelijkheid in Nederland. Daarin stelt Asscher dat de vermogens schever zijn verdeeld dan de inkomens, maar dat de vermogensongelijkheid sterk is gedaald in de twintigste eeuw. De afgelopen twintig jaar is de vermogensongelijkheid daarentegen stabiel gebleven. Het is daarom volgens Asscher geen probleem te noemen, maar het is wel iets om in de gaten te houden. Tot slot benadrukt Asscher dat er de nodige haken en ogen zitten aan de feitelijke beoordeling van de vermogensongelijkheid.³ Wat hij hier exact mee bedoeld wordt niet vermeld in de kamerbrief.

Het antwoord van Asscher was niet voldoende om de maatschappelijke gemoederen te sussen. De interesse in het onderwerp was namelijk al gewekt. Dit werd versterkt door de komst van

¹ Thomas Piketty, *Kapitaal in de 21ste eeuw* (Amsterdam, 2015), 416-418.

² Piketty, *Kapitaal*, 613.

³ Lodewijk Asscher, 'Kamerbrief over de Nederlandse vermogensverdeling' (Den Haag, 2014)

<<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2014/09/16/kamerbrief-over-de-nederlandse-vermogensverdeling.html>> [geraadpleegd 15-08-2015], 14.

Piketty naar Nederland in november 2014. Hij werd uitgenodigd om zijn ideeën toe te lichten aan de Tweede Kamer. Hij gaf in dit gesprek aan wat hij in zijn boek ook al stelt: de politiek moet ingrijpen om het verschil tussen arm en rijk te beperken.⁴ Daarnaast verschenen er toegankelijke boeken over het verhaal van Piketty en journalisten schreven massaal stukken met interpretaties van zijn werk. Een heftige discussie volgde en een eenduidig antwoord op de vraag hoe het eigenlijk gesteld is met de vermogensongelijkheid in Nederland bleef uit. Een definitief antwoord daarop is volgens Piketty ook niet mogelijk. De reden daarvoor verwoordt hij als volgt: “Het vraagstuk rond de verdeling van de rijkdom zal altijd een buitengewone subjectieve en psychologische dimensie blijven houden en tot keiharde politieke botsingen leiden die door geen enkele zogenaamd wetenschappelijke analyse gematigd kunnen worden.”⁵ Er bestaan namelijk verschillende aannames over wat ongelijkheid inhoudt en welke gevolgen, zowel positief als negatief, ongelijkheid heeft op de samenleving. Het vermogensvraagstuk moet juist om deze reden systematisch bestudeerd worden. Piketty heeft echter aangegeven dat hij Nederland niet meeneemt in zijn boek omdat er te veel vermogenscomponenten ontbreken. Het is onduidelijk op welke componenten hij hier doelt, maar het geeft wel aan dat er een tekortkoming bestaat in de gegevens over vermogens in Nederland.⁶

De gegevens over vermogens in Nederland in de twintigste eeuw zijn dus wel beschikbaar, maar zijn volgens Piketty niet betrouwbaar genoeg om een accuraat beeld te geven van de vermogensongelijkheid. Toch wordt er op politiek, maatschappelijk en wetenschappelijk gebied (tegenstrijdig) gepubliceerd over de vermogensverhoudingen. Dit onderzoek heeft daarom als insteek om deze situatie te verhelderen met als hoofdvraag: op welke manier kan een onderzoek naar de totstandkoming en de interpretatie van de gegevens over vermogens in Nederland in de twintigste eeuw een beter inzicht geven over de vermogensongelijkheid? Het onderzoek valt hiermee in het maatschappelijke debat dat recentelijk gaande is over de vermogensongelijkheid. In het eerste hoofdstuk zal de bestaande wetenschappelijke literatuur worden uiteengezet. Het tweede hoofdstuk betreft een onderzoek naar hoe de cijfers over vermogens tot stand zijn gekomen in de twintigste eeuw. Hierbij zal gekeken worden naar belastingwetten, de ontwikkeling van de statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de vaststelling van de vermogens door de belastingdienst. Hieruit zal duidelijk worden dat de cijfers over vermogens in de twintigste eeuw niet compleet zijn. Het derde hoofdstuk onderzoekt welke instanties er recentelijk hebben gepubliceerd over vermogens. Er zal worden gekeken naar de rapporten van non-profit organisaties, maar ook van bijvoorbeeld banken. Het is de bedoeling om te laten zien dat de insteek van de organisatie een

⁴ Anne Vader en Hanneke Chin-A-Fo, ‘Mateloze bewondering voor Piketty’, *NRC Handelsblad* (6 november 2014).

⁵ Piketty, *Kapitaal*, 11.

⁶ Ann Coenen, ‘De ontwikkeling van de Nederlandse vermogensongelijkheid’, *ESB* 100 (2015), 120-123, alhier 121.

belangrijke factor is voor de resultaten van het rapport. Tot slot zal het vierde hoofdstuk onderzoeken welke kanttekeningen er te plaatsen zijn bij een onderzoek naar vermogens en op welke manier de vermogensongelijkheid genuanceerd of benadrukt kan worden. De bronnen voor dit hoofdstuk bestaan niet alleen uit wetenschappelijke werken, maar ook websites, blogs, krantenartikelen en opiniestukken om alle nuanceringen mee te nemen die genoemd worden. Uiteindelijk zal in de conclusie een antwoord volgen op de hoofdvraag.

Hoofdstuk 1: De stand van het debat

Het wetenschappelijke debat over vermogens in Nederland in de twintigste eeuw is tot aan de recente periode amper een debat te noemen. Er werd zelden een artikel gepubliceerd over het onderwerp. Om deze situatie beter te illustreren, is een voorbeeld op zijn plaats. Jan Godefroy, een socioloog, publiceerde in 1953 een artikel getiteld *De invloed der geboortebeperking op de verspreiding der vermogens in Nederland*. In dit artikel zoekt Godefroy naar een verband tussen geboortebeperking en de verspreiding van particuliere vermogens. Dit is volgens hem nooit gedaan door economen, aangezien zij zelden interesse tonen in demografische gegevens. Het is echter ook nooit door demografen onderzocht, want die hebben vaak weinig kennis van statistiek. Godefroy beschrijft in zijn artikel dat er over het algemeen minder kinderen worden geboren, een tendens die ook zal overslaan op de katholieke gemeenschap. Daar staat tegenover dat de levensverwachting in die periode aan het toenemen was, waardoor de vermogens minder snel overgeërfd werden. Hij probeert deze zaken te verbinden met de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek over vermogens. Daarmee probeert hij een beeld te schetsen hoe de verspreiding van vermogens is veranderd door de demografische ontwikkelingen. Uiteindelijk komt Godefroy tot de conclusie dat er (nog) geen verband is waar te nemen, mede door de onvolkomenheid van de gegevens over vermogens.⁷

Dit voorbeeld is exemplarisch voor de toestand van het debat tot de recente jaren, want het toont een aantal redenen waarom er weinig werd gepubliceerd over vermogens. In de eerste plaats viel het onderwerp van vermogens in een wetenschappelijk "niemandsland". Het was voor historici te economisch en voor economen te historisch. Het onderwerp stond daarom zelden op de agenda van economen of historici.⁸ Ten tweede moet er worden stilgestaan bij de technologische ontwikkelingen van de afgelopen decennia. Het was voor de komst van de moderne computers vele malen moeilijker om grote hoeveelheden statistische gegevens te verwerken.⁹ Dit is natuurlijk geen verklaring voor het gebrek aan publicaties na de uitvinding van de computer, maar het is wel één van de redenen waarom er tot die periode weinig belangstelling was voor onderzoek naar vermogens. Het kostte de onderzoeker namelijk dusdanig veel tijd dat het vaak ten koste ging van de analyse en de interpretatie van de gegevens, zoals ook het geval lijkt te zijn bij Godefroy. Ten derde laat Godefroy al zien dat de gegevens over vermogens onduidelijk en onvolkomen zijn. Zonder goede statistische gegevens is een onderzoek naar vermogens lastig en onbetrouwbaar. De laatste reden is

⁷ Jan Godefroy, 'De invloed der geboortebeperking op de verspreiding der vermogens in Nederland', *Social Compass* 1 (1953), 33-38, alhier 34-38.

⁸ Piketty, *Kapitaal*, 28.

⁹ *Ibidem*, 32.

specifieker van aard. Het heeft namelijk te maken met het boek van Nico Wilterdink uit 1984. Waarom dit werk er voor zorgde dat weinig wetenschappers zich waagden aan dit onderwerp zal blijken in de volgende paragraaf.

De dalende vermogensongelijkheid in de twintigste eeuw

Het is wederom geen historicus of econoom, net zoals in het geval van Godefroy, maar een socioloog die onderzoek doet naar vermogens in Nederland. Nico Wilterdink publiceerde in 1984 zijn dissertatie getiteld *Vermogensverhoudingen in Nederland*. Het onderwerp was tot dan toe nooit in deze omvang beschreven. Het is een boekwerk van meer dan 500 pagina's waarin hij de vermogensverhoudingen in Nederland beschrijft vanaf 1850 tot 1980. In de inleiding stelt hij dat er in de Angelsaksische landen wel grondige statistische studies zijn verricht naar de vermogens. In Nederland hebben dergelijke onderzoeken echter nooit plaatsgevonden. Naast de geringe wetenschappelijke belangstelling wijdt Wilterdink dit aan een gebrek en aan de ontoegankelijkheid van relevante gegevens over vermogens. De gegevens die wel beschikbaar zijn, namelijk de vermogensstatistieken die na de invoering van de vermogensbelasting in 1893 werden gepubliceerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), zijn volgens Wilterdink onvolledig en onbetrouwbaar. Hij vindt het daarnaast onbegrijpelijk dat het CBS geen officiële gegevens meer publiceert over vermogens vanaf 1958, terwijl elk ander sociaaleconomisch aspect van de samenleving steeds beter in kaart wordt gebracht. Het gebrek aan informatie en de geheimhouding heeft volgens Wilterdink te maken met associaties van ongepastheid en onrechtvaardigheid die rijkdom in de samenleving van toen opriep. Rijkdom werd als iets onrechtmatigs gezien waarop een persoon kon worden "aangevallen" in een samenleving waar een sterk gelijkheidsethos heerste. Hij vergelijkt het daarom met het zwijgen over een seksuele voorkeur, want het is iets waar men het liever niet over heeft. Ondanks deze beperkingen heeft Wilterdink een uitgebreide studie kunnen verrichten naar vermogens.¹⁰

In het eerste hoofdstuk kijkt Wilterdink vanuit een sociologisch perspectief naar bezit, eigendom en vermogen. Aan de hand van een theoretische analyse worden deze begrippen besproken.¹¹ Wilterdink benoemt eveneens de methodologische problemen betreffende een onderzoek naar vermogens. Hoe worden de vermogens bijvoorbeeld gemeten? En hoe betrouwbaar zijn deze gegevens? Om deze vragen te beantwoorden stelt Wilterdink dat er een aantal keuzeproblemen zijn. Ten eerste is het de vraag, wie wordt aangezien als vermogensbezitter. Is dat een individu of zijn het echtparen, gezinnen of grote families? Het tweede keuzeprobleem betreft

¹⁰ Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 11-13.

¹¹ Ibidem, 19.

welke goederen behoren tot het persoonlijke vermogen. Het lijkt voor de hand te liggen dat dit de goederen betreft die door de wet worden aangemerkt als vermogen. Een belangrijk criterium voor deze goederen is dat ze overdraagbaar zijn. Hiermee wordt bedoeld dat de goederen kunnen worden omgezet in geld, andere goederen of andere rechten. Aan de hand van deze definitie worden de semi-privévermogens, zoals pensioenrechten en levensverzekeringen, buiten beschouwing gelaten bij de berekening van vermogens. De consumptiegoederen, zoals kleding en boeken, voldoen wel aan dit criteria, maar in de praktijk is het volgens Wilterdink ondoenlijk en weinig vruchtbaar om deze zaken mee te rekenen. Een derde keuzeprobleem betreft de waardebepaling van de persoonlijke vermogens. De prijzen van bijvoorbeeld huizen en zeldzame kunstvoorwerpen kunnen aanzienlijk veranderen, oftewel hoe wordt bepaald wat iets waard is? Het is om deze redenen lastig om te bepalen wie de vermogensbezitter is, waar het vermogen uit bestaat en wat het vermogen waard is. Het zou een minder groot probleem vormen volgens Wilterdink als de criteria voor de vaststelling van privévermogen gedurende de tijd hetzelfde bleven.¹²

Met deze kanttekeningen geeft Wilterdink in het opvolgende hoofdstuk een algemene interpretatie van de bezitsverhoudingen en de enkele veranderingen daarvan in de negentiende eeuw. Hij verbindt de ontwikkelingen in de Nederlandse geschiedenis met veranderingen in de verdeling van bezitsverhoudingen. Zijn startpunt is daarom ook niet willekeurig. Nederland had in het jaar 1850 nog alle eigenschappen van een pre-industriële en vroegkapitalistische maatschappij.¹³ In deze periode bestond de groep (bezit)rijken uit bestuurders, handelaren, landeigenaren en renteniers. Het kapitaal van deze personen bestond in het bijzonder uit waardepapieren, zoals binnenlandse obligaties en buitenlandse effecten. Door rente en dividend op deze papieren hadden de welgestelden een hoog vast inkomen.¹⁴ De industrialisatie, die in Nederland pas laat in de negentiende eeuw haar intrede deed, zorgde voor een gestage verandering in de bezitsverhoudingen. De vermogens verschoven van de waardepapieren naar het bezit van eigen bedrijven. Uit de cijfers van de successiebelasting en de directe belastingen blijkt dat in de periode van 1880 tot 1900 de vermogensongelijkheid toe nam. Er waren namelijk meer mensen die een (zeer) groot vermogen nalieten en er waren meer grote betalers van de directe belasting. Het zou volgens Wilterdink een trend zijn die zich niet zou voortzetten in de twintigste eeuw.¹⁵

De invoering van de vermogensbelasting in 1893 zorgde er voor dat de persoonlijke vermogens in kaart werden gebracht. De gegevens werden door het Centraal Bureau voor de Statistiek, dat toen nog in de kinderschoenen stond, verwerkt in de vermogensstatistieken. Ondanks

¹² Ibidem, 44-47.

¹³ Ibidem, 54.

¹⁴ Ibidem, 57.

¹⁵ Ibidem, 79-85.

de eerder genoemde beperkingen van deze gegevens, vormen ze toch de basis voor het hoofdstuk over vermogens in de twintigste eeuw. Wilterdink constateert allereerst dat er een enorme stijging in het welvaartsniveau is geweest in de periode van 1900 tot 1970. Het reële nationale inkomen per hoofd werd in deze periode namelijk drie keer zo groot, ondanks dat het aantal inwoners tweeënhalf keer zo groot werd. De privévermogens groeiden eveneens aanzienlijk in deze periode, maar minder hard dan het nationale inkomen.¹⁶ Wilterdink stelt dat er om deze reden een kleine vermogensnivellering heeft plaatsgevonden. Hij wijdt dit allereerst aan het achterblijven van de groei van het totale nationale vermogen bij de groei van het nationaal inkomen. Ten tweede is de groei van de grotere privévermogens achtergebleven bij die van de kleinere. Tot slot is de groei van de privévermogens achtergebleven bij die van de meer collectieve vermogens.¹⁷ De vermogensnivellering zorgde voor een gemiddelde toename in bezit van duurzame consumptiegoederen, rentegevende spaartegoeden en huisbezit. Het bezit van bedrijfsaandelen en effecten bleef in bezit van een kleine groep personen met grote vermogens.¹⁸ Wilterdink toont hiermee aan dat er sprake was van een afnemende vermogensongelijkheid in de twintigste eeuw. De vermogensongelijkheid leek net als de inkomensongelijkheid de klokvormige curve te volgen van Kuznets. Zijn theorie, ook wel de Kuznetscurve genoemd, stelt dat de ongelijkheid eerst zal toenemen en dat het door het proces van industrialisatie en economische ontwikkeling weer zal afnemen.¹⁹ Het geloof in deze theorie bleek groot, aangezien er in de jaren 1980 geen aanleiding werd gezien om er onderzoek naar te doen.

De jaren 1990, een vermeende stijgende vermogensongelijkheid

Het debat kreeg geen opleving na het uitgebreide werk van Wilterdink. Er leek geen aanleiding te zijn om nieuw onderzoek te verrichten, omdat de vermogensongelijkheid een dalende trend betrof tot 1980. Het is om deze reden ook niet verwonderlijk dat Wilterdink de eerste was die een verandering opmerkte in de vermogensverhoudingen. In 1992 publiceerde hij *Denivellering in de vermogensverhoudingen*, waarin hij constateert dat er omslag heeft plaatsgevonden in de jaren 1980. De vermogensongelijkheid is namelijk sinds deze jaren toegenomen. In eerste instantie lijkt hij dit te wijden aan de liberale instelling van de westerse overheden in de jaren 1980. De economische gedachte dat de markt probleemoplossend en zelfregulerend is, nam in populariteit toe. De uitbreiding van de staatsinvloed moest beperkt worden in de vorm van deregulering, een verlaging

¹⁶ Ibidem, 94-95.

¹⁷ Ibidem, 98.

¹⁸ Ibidem, 257-258.

¹⁹ Piketty, *Kapitaal*, 24.

van de belastingen, een vermindering in collectieve voorzieningen en het terugdringen van de bureaucratie. In Nederland uitte dit gedachtegoed zich in het privatiseren van staatsbedrijven, de verkoop van overheidsbezittingen en een reële verlaging van sociale uitkeringen en het wettelijk minimumloon. Daarnaast zorgden een aantal fiscale maatregelen, zoals de verlaging van de vennootschapsbelasting, er voor dat het denivellerende effect werd versterkt. Volgens Wilterdink had deze ideologie echter een beperkte invloed op de Nederlandse sterk internationaal georiënteerde economie.²⁰

De stijging van de aandelenkoersen zijn volgens hem de sleutel tot de verklaring van de denivelleringstendens in de jaren 1980. Om dit te bevestigen kijkt Wilterdink naar de lonen, de winstmarges en de investeringen van ondernemingen. In de periode van 1981 tot 1989 daalden de lonen relatief sterk, terwijl de winstmarges geleidelijk stegen. De financiële ruimte van de ondernemingen nam hierdoor toe, maar dit uitte zich niet in toenemende investeringen. De winsten werden voornamelijk besteed aan dividenduitkeringen en overnames.²¹ Wilterdink stelt dat er een fundamentele ontwikkeling ten grondslag ligt aan deze trend, namelijk een verschuiving van arbeids- naar kapitaalinkomens. Wilterdink kon nog geen eenduidige verklaring geven voor deze ontwikkeling, aangezien het onzeker was of de vermogensongelijkheid verder zou toenemen. Een van de plausibele verklaringen is volgens hem dat de loonkosten te hoog werden in de jaren 1970. Daardoor gingen de investeringen van ondernemingen omlaag en waren ze genoodzaakt om de productie te staken of zelfs te beëindigen. Het gevolg was dat er op grootschalig niveau ontslagen vielen. De werkeloosheid nam hierdoor toe, waarna de arbeidskosten geleidelijk aan weer daalden. Het probleem met deze verklaring is dat het lastig is vast te stellen wanneer de toenemende arbeidskosten een obstructie vormen voor de welvaart en werkgelegenheid. Het is volgens Wilterdink voornamelijk de vraag of er sprake is van een conjuncturele verandering of een langdurige trend. De denivellering wordt volgens hem weersproken door de toenemende semi-privévermogens, zoals de pensioenrechten. Zouden deze uitgesplitst worden over de desbetreffende huishoudens, dan zou er wellicht geen sprake zijn denivellering. Deze aanname wordt echter niet verder onderzocht in dit artikel.²²

Ondanks de uitnodigende conclusie van Wilterdink om meer onderzoek te doen naar privévermogens, verschijnen er pas na een aantal jaren weer werken over het desbetreffende onderwerp. In 1999 verschijnt het een boek van Jan Luiten van Zanden, een sociaaleconomische historicus, en de econoom Lee Soltow. Het Engelstalige werk *Income and wealth inequality in the*

²⁰ Nico Wilterdink, 'Denivellering in de vermogensverhoudingen', *Socialisme en Democratie* 3 (1992), 113-120, alhier 118.

²¹ Wilterdink, *Denivellering*, 118-119.

²² *Ibidem*, 119-120.

Netherlands 16th-20th century geeft zowel aandacht aan de inkomens als- vermogensongelijkheid vanaf de zestiende tot de twintigste eeuw. De nadruk in dit werk ligt op de inkomensongelijkheid in de betreffende eeuwen. Het deel over de vermogensongelijkheid in de twintigste eeuw krijgt echter amper aandacht. Er wordt namelijk slechts twee bladzijden gewijd aan dit onderwerp. Het bevat geen nieuwe onderzoeken, inzichten of conclusies. De auteurs verwijzen op deze pagina's naar het werk van Wilterdink uit 1984 dat volgens de auteurs het onderzoek al heeft gedaan.²³ De toename in de vermogensongelijkheid vanaf de jaren 1980 die Wilterdink opmerkte, wordt niet behandeld in dit werk.

Het werk van de twee economen Rob Alessia en Arie Kapteyn laat zien dat er nog steeds weinig interactie is tussen de vakgebieden met betrekking tot een onderzoek naar vermogens, maar het is interessant om iets te tonen vanwege het gebruik van andere bronnen. In 1999 publiceerden zij het artikel *Wealth and savings: data and trends in the Netherlands*. De auteurs onderzoeken welke ontwikkelingen er plaatsgevonden hebben op het gebied van vermogens in de periode 1987 tot 1996 aan de hand van het Sociaaleconomisch Panelonderzoek (SEP) van het CBS. Het SEP bestaat uit 5.000 huishoudens van wie de welstand wordt bijgehouden. Er wordt daarbij onder andere gekeken naar vermogen en inkomen. De auteurs behandelen eerst hoe de steekproef van 5.000 huishoudens in elkaar zit.²⁴ Daarna gaan ze in op de vermogensongelijkheid in de samenleving en hoe dit verdeeld is onder verschillende leeftijden. Alessie en Kapteyn komen uiteindelijk tot de conclusie dat, dat het SEP ten eerste van redelijke kwaliteit is en daarmee dus nuttige informatie geeft. Ten tweede stellen ze dat de vermogensongelijkheid is afgenomen in de periode van 1987 tot 1996. Dit is voornamelijk te wijden aan het toenemende aantal huiseigenaren en de stijgende huizenprijzen. Ten derde is de vermogensongelijkheid groter bij ouderen dan bij jongeren. Het is echter onduidelijk wat hier de reden voor is. Tot slot stellen ze dat er sterke relatie is tussen inkomen en vermogen. Personen met een hoog inkomen hebben vaak ook grotere vermogens.²⁵ In tegenstelling tot het werk van van Zanden en Soltow, toont dit artikel nieuwe gegevens over vermogens vanaf 1987 tot 1996. Dit artikel is typerend voor de economische artikelen die verschenen in deze periode. Het uiteindelijk doel is niet langdurige trends verklaren, maar onderzoeken hoe representatief de nieuwe datasets van het CBS zijn. Om deze reden sluit dit onderzoek niet direct aan op het debat, maar het toont wel inzicht in de ontwikkeling van de vermogensverdeling in deze periode. Het ontbrekende contact tussen de verschillende vakgebieden is de oorzaak voor een gebrek aan een debat.

²³ Lee Soltow en Jan Luiten van Zanden, *Income and wealth inequality in the Netherlands 16th-20th century* (Amsterdam, 1998), 290-291.

²⁴ Rob Alessie en Arie Kapteyn, *Wealth and savings: data and trends in the Netherlands* (Amsterdam, 1999), 1-2.

²⁵ Alessie en Kapteyn, *Wealth and savings*, 12.

Een toename aan bronnen over vermogens

In de jaren 2000 plukten de wetenschappers de vruchten van de toenemende digitalisering. Het aantal bronnen over vermogens nam wereldwijd toe rond de eeuwwisseling. Het stelde zowel economen als historici in staat om de vermogensverdeling beter te onderzoeken. De nieuwe onderzoeken kozen voornamelijk een jaartal (meestal 2000) en maakten een vergelijking tussen verschillende landen. Een voorbeeld hier van is het gezamenlijke werk van de economen James Davies, Susanna Sandström, Athony Shorrocks en Edward Wolff. De auteurs onderzoeken in hun artikel *The level and distribution of global household wealth* uit 2010 de vermogensverdeling van twintig landen in 2000. Dit zijn voornamelijk de grootste en rijkste landen, om het beste beeld te creëren van de globale verdeling van vermogen. Daarnaast beschikken de rijkere landen vaak over betere gegevens over vermogens. Deze landen vormen samen 59% van de wereldpopulatie en beschikken over 75% van het wereldwijde vermogen. Daarmee noemen de auteurs dit onderzoek representatief voor de wereld. In de eerste plaats bepalen ze de individuele vermogensverdeling van elk land, waarna deze worden vergeleken met elkaar. Ze constateren dat er tussen landen extreme verschillen op meerdere vlakken. Zowel het gemiddelde vermogen als de samenstelling van het vermogen verschillen enorm, zelfs tussen deelnemende OECD-landen. Uiteindelijk komen ze tot de conclusie dat vermogens extreem verdeeld zijn. De top tien procent van de volwassenen wereldwijd bezit namelijk 70,7% van het totale vermogen.²⁶ Het nadeel van dit specifieke werk, maar ook van andere publicaties uit deze periode, is dat ze zich beperken tot een jaartal. Er wordt geen lange termijn trend weergegeven, waardoor het onduidelijk is of de vermogensongelijkheid is toegenomen of afgenomen in de loop van de twintigste eeuw.

Naar aanleiding van het werk van Davies et. al schreven de Nederlandse historici Bas van Bavel en Ewout Frankema in 2013 een artikel over hoge vermogensongelijkheid in de Rijnlandse welvaartsstaten.²⁷ In dit werk getiteld *Low income inequality, high wealth inequality. The puzzle of the Rhineland welfare states* stellen de auteurs dat de vermogensongelijkheid vele malen groter is dan de inkomensongelijkheid.²⁸ Er wordt in het artikel extra aandacht gegeven aan de situatie in Nederland, maar dit blijft wederom beperkt tot een korte termijn ontwikkeling. Het algemene beeld van de hoge vermogensongelijkheid in de jaren 2000 blijft bestaan. Hier geven van Bavel en

²⁶ James Davies e.a., 'The level and distribution of global household wealth', *The Economic Journal* 121 (2011), 223-254, alhier 223-225.

²⁷ De Rijnlandse landen bestaan uit: Zweden, Duitsland, Finland, Noorwegen, Denemarken, Zwitserland, België, Oostenrijk en Nederland.

²⁸ Bas van Bavel en Ewout Frankema, 'Low income inequality, high wealth inequality. The puzzle of the Rhineland welfare states', *CGEH Working Paper* 50 (2013), 1-21, alhier 1-2.

Frankema een aantal redenen voor. In de eerste plaats komt dit door verzorgingsstaat in de betreffende landen. De bevolking wordt niet genoodzaakt te sparen voor een periode van werkeloosheid, arbeidsongeschiktheid of pensioen. Het sociale vangnet zorgt er voor dat de lagere inkomens geen geld opzij (hoeven) zetten voor deze zaken. Een grote groep van de bevolking heeft daarom weinig tot geen vermogen volgens de auteurs. De tweede reden voor de hoge vermogensongelijkheid is de belastingverandering in 2001 in Nederland. De vermogensbelasting werd vanaf dit moment geheven op een fictief rendement in plaats van het werkelijk rendement (een verdere uitleg hierover zal worden gegeven in het derde hoofdstuk). Kortgezegd kwam dit er op neer dat vermogens minder werden belast. De (grotere) vermogens konden hierdoor sneller toenemen, wat de vermogensongelijkheid vergrootte. Een derde, minder specifieke, reden is de politieke en militaire stabiliteit sinds de Tweede Wereldoorlog. Zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog zorgde voor grootschalige kapitaalvernietiging, waardoor de vermogensongelijkheid af nam. De vermogens hebben volgens van Bavel en Frankema ongestoord kunnen groeien in de tweede helft van de twintigste eeuw. Het gebrek aan gegevens over vermogens kan echter niet volledig laten zien wanneer dit precies is gebeurd, maar de auteurs vermoeden dat deze trend is gestart in de jaren 1980. De stijgende prijzen van vastgoed en aandelen, dat voornamelijk in bezit is van de vermogenden, zorgden er voor dat sinds deze periode de vermogensongelijkheid toe nam.²⁹ Het debat stond in deze periode voornamelijk in het teken van het vergelijken van de vermogensongelijkheid tussen landen. Een jaar na de publicatie van het boek van Piketty zouden de onderzoeken een stuk scherper tegen over elkaar staan.

Het recente debat

In het werk van de Franse econoom Thomas Piketty komt de historische vermogensverdeling van Nederland niet ter sprake. De verontrustende beelden die Piketty schetst over onder andere Groot-Brittannië en Frankrijk, maakte in de Nederlandse samenleving iets los. De vraag rees hoe het met de vermogensverdeling in Nederland gesteld was. Het is niet verwonderlijk dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) insprong op deze vraag. Het doel van deze organisatie is namelijk dringende maatschappelijke problemen te onderzoeken en daar gefundeerde wetenschappelijke informatie daar over te verschaffen. In de publicatie uit 2014 getiteld *Hoe ongelijk is Nederland?* richt de WRR zich op het ongelijkheidsvraagstuk. Het hoofdstuk over de vermogensongelijkheid is geschreven door de eerdergenoemde historicus Bas van Bavel. Zijn hoofdstuk getiteld *Vermogensongelijkheid in Nederland. De vergeten dimensie* is een stuk stilliger

²⁹ Van Bavel en Frankema, 'Low income inequality', 11-15.

dan zijn publicatie uit 2013. Van Bavel noemt het verwonderlijk dat het bij de bevolking onbekend is dat de vermogensongelijkheid zo groot is. De verdeling van bezit noemt hij namelijk een van de meest fundamentele kenmerken van elke samenleving.³⁰ Vervolgens laat van Bavel zien dat de vermogensongelijkheid volgens verschillende rapporten extreem groot is in Nederland. Zelfs zonder schattingen over verborgen vermogens in de vorm van buitenlandse bankrekeningen, is de verdeling volgens van Bavel al scheef genoeg. De meest vermogende tien procent bezit namelijk al 61 procent van al het vermogen.³¹ De verdeling van de vermogens in Nederland ligt boven het gemiddelde in vergelijking met de westerse landen. Om deze reden moet er volgens van Bavel actie ondernomen worden om een verdere stijging in de vermogensongelijkheid te voorkomen.³²

Van Bavel benoemt vervolgens eerst de oorzaken en de gevolgen van de groeiende vermogensongelijkheid. In de eerste plaats stelt hij dat de naoorlogse verzorgingsstaat er voor heeft gezorgd dat de bevolking minder ging sparen. Door een uitgebreid stelsel van sociale zekerheden, zoals uitkeringen en pensioenvoorzieningen, was de bevolking niet genoodzaakt om buffers op te bouwen. Opvallend genoeg zorgde de versobering van de verzorgingsstaat in de jaren 1980 er echter niet voor dat er meer werd gespaard. Ten tweede is van Bavel van mening dat het gunstige ondernemingsklimaat een belangrijke rol heeft gespeeld in de toenemende vermogensongelijkheid. Daar komt bij dat de prijzen van huizen en aandelen drastisch zijn gegroeid in de afgelopen dertig jaar. De rijksten, die deze zaken in grote getalen bezitten, zijn er in deze periode het meeste op vooruit gegaan. Als derde reden noemt van Bavel de toenemende mobiliteit van kapitaal. De geavanceerde kapitaalmarkten geven volgens hem de mogelijkheid tot speculatie en bezitsvermeerdering. Het is echter onduidelijk wat van Bavel hier exact mee bedoeld. De mogelijkheden om vermogen elders onder te brengen zijn eveneens toegenomen. Hierdoor wordt het onmogelijk gemaakt om belasting te heffen over dit vermogen. De groeiende vermogensongelijkheid wordt tot slot verweten aan de regering. Sinds de jaren 1990 werden de belastingen op onder andere aandelen en vermogen verlaagd.³³

Deze ontwikkelingen zijn volgens van Bavel niet zonder gevolgen. Indien de vermogensongelijkheid toeneemt, zal de investering in menselijk kapitaal afnemen. Hiermee bedoelt hij dat mensen afzien van bijvoorbeeld studeren, omdat dit geen mogelijkheid zou geven om er financieel op vooruit te gaan. Het meest ingrijpende effect is echter de erfelijke ongelijkheid. Vermogens zullen worden overgedragen van generatie op generatie en de toenemende kosten van onderwijs zullen alleen door de vermogenden betaald kunnen worden. Ze zullen op deze manier

³⁰ Van Bavel, 'Vermogensongelijkheid in Nederland', 79.

³¹ Ibidem, 82-83.

³² Ibidem, 84.

³³ Ibidem, 86-88.

altijd hun voorsprong behouden in de samenleving. Daarmee hangt samen dat deze groep personen een onevenredig deel van de economische, maar ook politieke, macht bezit.³⁴ Van Bavel behandelt tot slot wat de samenleving en de politiek aan dit gegeven kunnen doen. Hij noemt daarbij een aantal pre- en redistributieve maatregelen. Van Bavel constateert dus in dit werk dat de groeiende vermogensongelijkheid een groot probleem vormt voor de toekomstige samenleving. In reactie op dit rapport verschenen er dan ook een groot aantal wetenschappelijke als niet-wetenschappelijke reacties. Er zullen er echter maar een tweetal artikel worden beschreven, omdat deze exemplarisch zijn voor het debat. De andere werken zullen verder aan bod komen in het vierde hoofdstuk met de kritische analyse over de discussie rondom de vermogensongelijkheid.

Een drietal economen publiceerde in navolging op het WRR-rapport in 2014 een artikel getiteld *Vermogen in Nederland gelijk verdeeld sinds eind negentiende eeuw*. Koen Caminada, Kees Goudswaard en Marieke Knoef zijn van mening dat van Bavel het niet bij het juiste eind heeft. De auteurs wijzen eveneens op de onvolkomenheid van de gegevens over vermogens, maar ze vinden dat er uit de bestaande data de verkeerde conclusies worden getrokken. Zij stellen dat de vermogens volgens de statistieken van het CBS inderdaad scheef zijn verdeeld, maar de pensioenvermogens dempen deze ongelijkheid. De vermogensverdeling wordt er namelijk een stuk minder scheef door. De pensioenvermogens worden normaal gesproken niet meegenomen in de berekening, aangezien het niet voldoet aan de wettelijk criteria van een bezitting. De auteurs zijn echter van dat het pensioen een vorm van uitgesteld vermogen is, net als aandelen en spaartegoeden. Daarnaast laten ze zien dat de mensen met een hoog inkomen niet de meest vermogenden zijn en dat de meest vermogenden vaak mensen met een laag inkomen zijn. Tot slot laten ze aan de hand van een grafiek zien dat de top één procent van de vermogenden zwaar heeft ingeboet met hun gedurende de twintigste eeuw. De groep zwaar vermogenden had in 1890 nog 55 procent van al het vermogen in hun bezit en in 2010 nog "slechts" 22 procent van het totale vermogen. De auteurs tonen hiermee belangrijke nuancerings van de vermogensongelijkheid in Nederland.³⁵

Begin 2015 reageert de econoom Wiemer Salverda op het onderzoek van zijn vakgenoten. Salverda is verbaast over de conclusie van zijn vakgenoten, aangezien de vermogensongelijkheid volgens hem juist is toegenomen. De top tien procent meest vermogenden heeft de afgelopen jaren weer meer vermogen vergaard. Twee derde van het totale vermogen was in 2013 in handen van een tiende van de samenleving. Dit is ruim tien procentpunten meer dan het geval was in 2009. Salverda laat zien dat dit voornamelijk te maken heeft met een daling bij de 90 procent minst vermogenden

³⁴ Ibidem, 90-91.

³⁵ Koen Caminada, Kees Goudswaard en Marike Knoef, 'Vermogen in Nederland gelijk verdeeld sinds eind negentiende eeuw', *MeJudice* <<http://www.mejudice.nl/artikelen/detail/vermogen-in-nederland-geliker-verdeeld-sinds-eind-negentiende-eeuw>> [geraadpleegd op 10-08-2015].

sinds 2009. De reden hiervoor is de daling van de huizenprijzen sinds 2009. Het overige vermogen van deze groep veranderde minimaal. De schulden komen door deze ontwikkelingen uiteindelijk ver boven de bezittingen te liggen. De top tien procent meest vermogenden toont een compleet ander beeld. Het belang van een eigen huis is voor deze groep een stuk geringer. Dit komt ten eerste doordat deze groep een kleinere hypotheekschuld heeft en ten tweede omdat hun vermogen voornamelijk bestaat uit overige zaken (voornamelijk aandelen). Salverda concludeert dat de vermogenden in de startblokken staan om te profiteren van de stijgende huizenprijzen, terwijl de minder vermogenden eerst hun hoge schulden zullen moeten aflossen. Daarnaast zullen de monetaire maatregelen van de Europese Unie er voor zorgen dat het aandelenbezit zal stijgen. De vermogensongelijkheid is volgens Salverda dus al groot, maar waar de minst vermogenden eerst hun schulden zullen moeten aflossen na de crisis, kunnen de zwaar vermogenden sterk uit de startblokken komen bij een groeiende economie.³⁶

Het debat over vermogens in Nederland is met het werk van Nico Wilterdink in 1984 tot stand gekomen. Voor – en ook nog een lange periode na dit werk – viel het onderwerp vaak in een wetenschappelijk niemandsland en leken de gegevens over vermogens niet betrouwbaar genoeg om concrete conclusies te trekken. Vanaf het jaar 2000 nam het aantal bronnen toe over vermogens. Dit stelde wetenschappers in staat concreter onderzoek te verrichten naar dit onderwerp. Na de publicatie van Piketty en de WRR kwam het debat los in Nederland. Het gebruik en de interpretatie van bronnen staat centraal bij de conclusies die er worden getrokken in de recente werken. Om een opheldering te geven over dit probleem zal het volgende hoofdstuk kijken naar wat er precies in de twintigste eeuw wettelijk werd verstaan onder vermogen en hoe de belastingdienst deze gegevens van de bevolking binnen kreeg.

Hoofdstuk 2: De gegevens over de vermogensverdeling in de twintigste eeuw

³⁶ Wiemer Salverda, 'Vermogensongelijkheid op recordhoogte' (versie 13 april 2015) <<http://www.mejudice.nl/artikelen/detail/vermogensongelijkheid-op-recordhoogte>> [geraadpleegd op 12-08-2015].

Uit de besproken literatuur is gebleken dat de gegevens over vermogens in Nederland als onbetrouwbaar en gebrekkig kunnen worden bestempeld. Dit wordt vooral aan de schaarste aan goede bronnen over de Nederlandse vermogensverdeling sinds 1900.³⁷ De vermogensbelasting vormde sinds 1893 de basis voor de statistieken over de vermogensverdeling. In eerste instantie publiceerde het Ministerie van Financiën deze gegevens, maar vanaf 1899 nam het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) deze taak op zich.³⁸ Pas aan het einde van de twintigste eeuw werden deze vermogensstatistieken verder aangevuld met de informatie uit de *Household Survey's*. In 2011 werd er overgegaan op een integrale waarneming om de vermogensverdeling beter vast te kunnen stellen. Het probleem lijkt dus niet zozeer aan de hoeveelheid gegevens, aangezien de meeste statistieken jaarlijks verschenen, maar het ligt aan de kwaliteit ervan. De exacte gebreken van deze gegevens worden slechts vaag uitgelegd in de bestaande literatuur. Dit hoofdstuk heeft daarom als doel te bekijken hoe de gegevens over vermogens in de twintigste eeuw tot stand zijn gekomen. Als eerste zal er daarom worden gekeken hoe het CBS begon met het verzamelen van gegevens over vermogens.

De vermogensbelasting als basis voor de vermogensstatistieken

De invoering van de vermogensbelasting in 1893 gaf de mogelijkheid om de vermogensverdeling van Nederland in kaart te brengen in een statistiek. In de eerste jaren na de invoering van de belasting verwerkte het Ministerie van Financiën deze gegevens in een statistiek, maar snel werd de taak overgedragen aan het CBS. De statistieken kwamen tot stand in drie fasen. Ten eerste wordt er bepaald wat wettelijke definitie is van het belastbare vermogen. Dit betreft welke zaken er wel en niet belast worden. Ten tweede worden de belastbare vermogens vastgesteld door de belastingdienst. Tot slot kunnen deze gegevens worden verwerkt in een statistiek door het CBS. De gegevens over vermogens zijn daarmee afhankelijk van zowel de wetgeving als de belastingdienst. Daarom zal er nader in worden gegaan op de ontwikkeling van de vermogensbelasting om te onderzoeken welke zaken er allemaal worden meegenomen in de vermogensstatistieken.

De invoering van de vermogensbelasting in 1893 kwam niet zo maar uit de lucht vallen. In de tweede helft van de negentiende eeuw nam de vraag naar een meer rechtvaardige verdeling van de lastendruk toe. Daarnaast namen de inkomsten uit Nederlands-Indië drastisch af, terwijl er juist meer financiële middelen nodig waren voor het onderwijs, de oorlog in Atjeh en de versterking van de Hollandse waterlinie. In de samenleving speelden er echter nog andere zaken, zoals de schoolstrijd, de sociale kwestie en de opkomst van de politieke partijen. In deze turbulente periode slaagde

³⁷ Coenen, 'Nederlandse vermogensongelijkheid', 120.

³⁸ Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 395.

Nicolaas Pierson, de toenmalige minister van Financiën, er in om een rechtvaardiger belastingstelsel in te voeren. De nieuwe wetten, waaronder de vermogensbelasting, heffen belasting naar de afzonderlijke bron. De vermogensbelasting treft daarmee de inkomsten uit vermogen. De ambtenaren van de registratiedienst kregen de opdracht om deze belasting uit voeren, vanwege hun kennis van vermogens door het heffen van de successierechten. Het ambtenarenapparaat is echter nog niet in staat om de werkelijke vermogensinkomsten te berekenen. Om deze reden wordt de vermogensbelasting geheven aan de hand van een fictief rendement van vier procent. Dit werd belast met een laag tarief van 2 tot 3,2 procent. Aan de ene kant was het wel degelijk de bedoeling om een rechtvaardiger belastingstelsel te creëren, maar het tekort in de schatkist moest eveneens gedicht worden.³⁹ De belasting op de overdracht van onroerende daalde namelijk van 6,27 naar 2,15 procent. Daarnaast verdween de zeepaccijns en werd de zoutaccijns verminderd van negen gulden naar drie gulden per 100 kilogram. Tot slot daalde de grondbelasting van zeven naar zes procent. Het gevolg was dat de schatkist een verlies zou lijden van ruim negen en een half miljoen gulden. Dit tekort moest worden opgevangen door de verhoging van de accijnzen op alcohol en door de invoering van de vermogensbelasting.⁴⁰ Al snel bleken de inkomsten van de vermogensbelasting tegen te vallen, zoals later duidelijk zal worden.

Om de vermogensstatistieken inzichtelijker te maken moet er nader worden gekeken naar wie er volgens het wetsartikel als belastingplichtig werd gezien, wat er volgens de wet als vermogen werd verstaan en hoe de waarde van de bezittingen moet worden bepaald. In het geval van de vermogensbelasting van 1893 was iemand belastingplichtig wanneer het vermogen uit meer dan 13.000 gulden bestond. Gehuwde vrouwen waren niet belastingplichtig, tenzij er sprake was van een scheiding van tafel en bed of een scheiding van goederen. Minderjarige kinderen met een eigen vermogen waren eveneens niet belastingplichtig, indien de ouders het vruchtgenot hebben van dat vermogen. Zij werden pas belastingplichtig als ze de leeftijd van twintig bereikten. Volgens de wet werden de volgende zaken verstaan als vermogen: alle onroerende goederen (inclusief de eigen woning), het vermogen in eigen bedrijf of beroep, effecten, vordering, bank- en spaartegoeden, contant geld, aandelen, vaar- en voertuigen en andere goederen, zoals verzamelingen, opties, patenten en auteursrechten. Sommige zaken werden er echter niet onder het vermogen begrepen. Meubelen, kleding, levensmiddelen, voorwerpen van kunst en wetenschap, goud en zilverwerk, paarden en edelgesteenten waren vrijgesteld van belasting. Dit ging alleen op als deze voorwerpen geen handelsvoorraden waren. De polissen van nog lopende levensverzekeringen, pensioenen,

³⁹ Tom Pfeil, *Op Gelijke Voet. De geschiedenis van de Belastingdienst* (Deventer, 2009), 228-230.

⁴⁰ G. van Iterson, *De vermogensbelasting. Leidraad voor de belastingplichtigen* ('s Gravenhage, 1893), 2.

goederen waarvan anderen vruchtgenot hadden en nog niet vorderbare termijnen van renten en uitkering werden eveneens niet aangeslagen door de belastingdienst.⁴¹

In de leidraad voor de belastingplichtigen van de vermogensbelasting wordt tot slot een uitgebreid stuk gewijd aan hoe de waarde van het vermogen berekend moet worden. De waarde van het vermogen is namelijk afhankelijk van de prijs die er voor kan worden verkregen op de markt. Daarmee is de verkoopwaarde van een vermogensbestanddeel de belangrijkste leidraad voor de vaststelling van de prijs. De berekening van spaartegoeden en obligaties leverde weinig problemen op, maar de prijs van bijvoorbeeld voertuigen of patenten liet meer interpretatie toe. Het is om deze reden niet verwonderlijk dat de grootte van het vermogen door de belastingplichtige vaak lager werd geschat, waardoor er minder belasting betaald hoefde te worden.⁴² In de eerste jaren viel vermogensbelasting dan ook met zeven miljoen gulden lager uit. Dit heeft te maken met het feit dat de belastingdienst geen boekenonderzoek mocht doen van vermogenden en het opleggen van navorderingsaanslagen was eveneens niet mogelijk. Het meest vreemde feit was dat het onjuiste aangifte doen niet strafbaar gesteld kon worden. In veel gevallen werden de vermogens dus lager geschat door de belastingplichtige of de belasting werd zelfs ontdoken. De regering zag in dat de huidige situatie niet voor het gewenste resultaat zorgde en daarom kreeg de belastingdienst in 1905 de bevoegdheid om de vermogensbelasting na te vorderen. Als bleek dat er te weinig vermogensbelasting was betaald, kreeg de belastingplichtige een boete van vijfmaal het te weinig betaalde bedrag.⁴³

De gegevens van de belastingdienst werden vervolgens opgenomen in de vermogensstatistiek van het CBS. Het duurde vaak een aantal jaar voordat de vermogensstatistieken werden gepubliceerd, vanwege de grote hoeveelheid data. In de periode van 1901 tot 1930 werden de statistieken over vermogens bijna jaarlijks gepubliceerd in *CBS, Bijdragen tot de statistiek der Nederland. Statistiek der Rijksinkomsten*. Het gedeelte over vermogens betreft bijna altijd slechts een of twee pagina's. Daarin werd vermeld hoeveel mensen er waren aangeslagen met de vermogensbelasting. Ze werden gerangschikt naar de grootte van het vermogen en hoeveel deze vermogensklasse in totaal bezat. De navorderingen werden na de invoering ervan eveneens meegenomen in de statistieken. Er werd dan vermeld welke aanpassing er had plaatsgevonden voor de voorgaande jaren. In sommige gevallen werd de vermogensbelasting eveneens geïllustreerd in een grafiek. De gegevens van het CBS zijn niet uitgebreid te noemen, maar het is wel mogelijk om een overzicht van de vermogensverdeling te maken.⁴⁴

⁴¹ Van Iterson, *De vermogensbelasting*, 2.

⁴² Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 385-389.

⁴³ Pfeil, *Op gelijke voet*, 231.

⁴⁴ *Ibidem*, 395.

De veranderingen in de vermogensbelasting

In 1914 vond er een wijziging plaats in het belastingstelsel. De vermogens- en bedrijfsbelasting van Pierson zorgen voor tegenvallende opbrengsten voor de schatkist. Er verschijnen daarom plannen om de reële inkomsten uit vermogen te gaan belasten. De *Wet Inkomstenbelasting 1914* werd ingevoerd om het belastingstelsel wederom rechtvaardiger te maken. Ditmaal lukte dit ook, aangezien de inkomsten uit arbeid en vermogen bij elkaar op worden geteld. Het rijkere deel van de bevolking kwam hierdoor sneller in een hoger belastingtarief. De belastingopbrengst steeg drastisch van 9,2 miljoen gulden in 1914 naar 25 miljoen gulden in 1915. Een andere verandering betreft de vaststelling van de verschuldigde belastingsom. In de negentiende eeuw was de burgerij nauw betrokken bij de vaststelling hier van. De invoering van de vermogensbelasting in 1893 en de wet van 1914 maken hier grotendeels een einde aan. Het ambtenarenapparaat beschikte inmiddels over voldoende kennis om de aanslagen correct, integer en tijdig vast te stellen. Gedurende de eerste helft van de twintigste eeuw verdween de rol van burgerij geleidelijk bij de vaststelling van de belastingschulden.⁴⁵

Tot 1964 zijn er slechts enkele aanpassingen geweest met betrekking tot de vermogensbelasting. Sinds 1928 werden bijvoorbeeld goud, zilver, parels en edelstenen tot een laag bedrag vrijgesteld. Daarnaast werden levensverzekeringsspolissen eveneens sinds 1928 belast, indien ze waren verworven voor beleggingsdoeleinden. Beide gevallen zullen echter weinig impact hebben gehad op de vermogensstatistieken van het CBS.⁴⁶ De Tweede Wereldoorlog heeft echter wel een grote impact gehad op vermogens in Nederland. Volgens schattingen is er ongeveer tien procent van verloren gegaan. Om het monetaire evenwicht te herstellen wordt Pieter Liefstinck aangesteld om de rust te laten wederkeren. Hij legt twee zware heffingen op om de situatie na de oorlog op te lossen. Ten eerste stelt hij de *vermogenaanwasbelasting* in. Deze is bedoeld om alle voordelen uit collaboratie en zwarte handel weg te nemen. Elke oneigenlijke toename van vermogen bij particulieren of bedrijven gedurende de bezetting werd belast met een tarief van 90 procent. Indien de toename legitiem was, werd het "slechts" belast met 50 tot 70 procent. Ten tweede werd de *Vermogensheffing Ineens* ingevoerd. Het doel van deze belasting is de schade van de oorlog eerlijk te verdelen, door de vermogenden een grotere inbreng te laten hebben. De eerste 10.000 gulden werd belast met vier procent en over het vermogen boven het miljoen moest twintig procent belasting betaald worden. Dit is een enorme operatie geweest om alle vermogens in kaart te brengen in een

⁴⁵ Pfeil, *Op Gelijke Voet*, 235-238.

⁴⁶ Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 387.

periode van chaos. Het was onder andere mogelijk door de oprichting van Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD), die bijvoorbeeld illegale vermogens opspoorden.⁴⁷

Zoals eerder gesteld veranderde de vermogensbelasting weinig tot aan 1964. De *Wet op de vermogensbelasting 1964* verschilt amper met zijn voorgangers. Vermogen wordt hierin gedefinieerd als de waarde van de bezittingen verminderd met de waarde van de schulden.⁴⁸ De belangrijkste verandering had echter betrekking op de tijdstipheffing van de waarde van het vermogen. Er werd voortaan belasting geheven over de waarde van het vermogen aan het begin van het kalenderjaar. In 1975 en 1981 vonden er nog een tweetal ingrijpende wijzigingen plaats, die het nut van de vermogensstatistieken doen afnemen. Voor 1975 was er sprake van een zelfstandigenaftrek van 50.000 gulden. In 1976 werd dit verhoogd naar 90.000 gulden en in 1981 zelfs naar 250.000 gulden. Een groot gedeelte van het vermogen van zelfstandige ondernemers verdween daardoor uit de vermogensstatistieken.⁴⁹

Het CBS bleef tot 1963 regelmatig de vermogensstatistieken publiceren. Na de Tweede Wereldoorlog werden er een aantal andere kenmerken toegekend aan vermogens, namelijk de sekse, de leeftijd, de huwelijks staat, het beroep en het inkomen van de belastingplichtigen. Deze gegevens waren afkomstig van een steekproef onder de belastingplichtigen. In tegenstelling tot de periode voor de oorlog geven deze statistieken een gedetailleerder overzicht van de vermogensverdeling. Na 1963 biedt het CBS echter steeds minder informatie over vermogens.⁵⁰

Er zijn een aantal opmerkingen te plaatsen bij de vermogensstatistieken vanaf de invoering van de vermogensbelasting. Ten eerste is het verschil tussen de feitelijke en de geregistreerde vermogens aanzienlijk. Het is moeilijk te schatten hoe groot dit verschil is, maar er kan aangenomen worden dat vermogens altijd lager zijn aangeslagen dan dat ze werkelijk waren. Ten tweede is het verschil tussen de feitelijke en de geregistreerde vermogens in de loop van de tijd veranderd. Dit heeft te maken met de verandering van de definitie van het fiscale vermogen, de samenstelling van de vermogens, de praktijk van de belastingheffing (bijvoorbeeld het ontbreken van de navordering) en het is onbekend hoe groot de belastingontduiking is geweest. Ten derde had de vermogensbelasting tot 1980 slechts betrekking op grote vermogens, waardoor er weinig bekend is over de minder vermogenden. Er moet daarom tot slot rekening worden gehouden met het feit dat de vermogensstatistieken slechts een beeld kunnen geven van de vermogensverhoudingen. Vanwege deze grote tekortkomingen is het lastige om een concrete ontwikkeling te onderzoeken van de vermogensverdeling in Nederland in de twintigste eeuw.⁵¹

⁴⁷ Pfeil, *Op gelijke voet*, 254-255.

⁴⁸ Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 385.

⁴⁹ Ibidem, 502.

⁵⁰ Ibidem, 395.

⁵¹ Ibidem, 406-408.

De berekening van vermogens na 1980

De vermogensbelasting werd in 2001 voor de laatste keer veranderd. In de jaren 1990 kwam er steeds meer kritiek op de bestaande vermogensbelasting. Deze zou geen rekening houden met de inflatie en het zou een redelijke vermogensopbouw belemmeren. De vermogende belastingbetaler probeerde zijn vermogensinkomsten zo veel mogelijk onder te brengen bij de onbelaste vermogenswinsten. Een aantal zwaar vermogenden verhuisden zelfs naar België, vanwege de afwezigheid van een vermogensbelasting in dat land. Daarom komt er in de plaats van een vermogensbelasting een vermogensrendementsheffing in 2001. De inkomsten uit sparen en beleggen worden wederom belast door middel van een forfaitaire heffingstechniek. De heffing is hierdoor gemakkelijker, aangezien er wordt uitgegaan van een fictief rendement op vermogen. Daarnaast is het moeilijker geworden om de vermogensinkomsten elders onder te brengen om minder belasting te betalen.⁵²

Pas in 1993 begint het CBS weer serieus met het verzamelen van gegevens over vermogens. De vermogensbelasting wordt voor deze periode alleen gebruikt om de vermogens boven de 200.000 gulden in kaart te brengen. De belangrijkste bron voor de gegevens over de vermogens betreft echter het Inkomenspanelonderzoek.⁵³ Dit is een steekproef onder ongeveer 88 duizend huishoudens dat een beeld geeft over de samenstelling en verdeling van het inkomen. De kleinere vermogens worden in kaart gebracht door de gegevens van de inkomstenbelasting. Het Sociaaleconomisch Panelonderzoek (SEP) werd tot slot gebruikt om het huizenbezit in kaart te brengen om de vermogens vast te stellen van het deel van de bevolking die geen aangifte doen voor de inkomsten- of vermogensbelasting. Het SEP is in tegenstelling tot het Inkomenspanelonderzoek een steekproef van slechts 5.000 huishoudens. Het doel van dit onderzoek is een beeld te creëren van de sociale economische situatie van huishoudens en de verandering daarvan.⁵⁴ Verdere methodologische informatie voor deze periode is echter zeer summier. Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de vermogensstatistieken bestaan uit schattingen, vanwege de steekproeven. Het is om deze reden de vraag of de gegevens daarom als betrouwbaar bestempeld kunnen worden.⁵⁵

In de jaren van 2001 tot 2005 ontbreken alle gegevens over vermogens vanwege de invoering van het nieuwe belastingstelsel. In 2006 begon het CBS wederom met het verzamelen van

⁵² Pfeil, *Op gelijke voet*, 252-253.

⁵³ Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Vermogensstatistiek 1 januari 1993 tot 1 januari 2000' <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/dataverzameling/2005-vermogensstatistiek-ob.htm> > [geraadpleegd op 15-08-2015].

⁵⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau, 'Sociaal-Economisch Panelonderzoek (SEP)' <<http://www.scp.nl/content.jsp?objectid=default:18713> > [geraadpleegd op 15-08-2015].

⁵⁵ Coenen, 'Nederlandse vermogensongelijkheid', 121.

gegevens over vermogens. Ditmaal worden alle kenmerken van de huishoudens en alle vermogensbestanddelen digitaal bijgehouden. Het is mogelijk om te zien welke huishoudens het goed doen en welke niet. Daarnaast is het mogelijk om te zien welke vermogensbestanddelen het grootste deel uitmaken van het vermogen en hoe deze zich hebben ontwikkeld in de afgelopen jaren. In tegenstelling tot de periode van 1993 tot 2000 bestaat er voor de recente periode van 2006 tot 2014 wel een uitgebreide procesbeschrijving van de vermogensstatistiek. Daarin wordt duidelijk dat het CBS tot 2012 gebruik maakte van steekproeven en dat er daarna is overgegaan op een integrale waarneming. De gegevens zijn afkomstig van de administratie van de Belastingdienst. Dit heeft betrekking op zowel aangifte- als aanslaggegevens. Om een beter inzicht te krijgen van banktegoeden en effectbezit, maakt het CBS gebruik van de gegevens die de banken leveren aan de Belastingdienst. De waarde van onroerend goed wordt berekend aan de hand van de Wet Onroerende Zaakbelasting (WOZ-waarden).⁵⁶ De cijfers zijn om deze redenen waarschijnlijk nauwkeuriger, maar toch ontbreken er nog een aantal componenten om een concreet beeld te krijgen van de vermogensverdeling in Nederland. Ten eerste ontbreken de kleine schulden, zoals het consumptief krediet en schulden bij bijvoorbeeld familie. Ten tweede wordt het aanmerkelijk belang de laatste jaren geschat voor het deel waarover belasting moet worden betaald. Dit gebeurt aan de hand van een schatting van de fiscale waarde, waardoor er een onderschatting plaatsvindt van het totale vermogen. Ten derde worden duurzame goederen en contant geld amper meegenomen in de berekening van de vermogens. Tot slot zijn antiek, kunst en sieraden niet meegenomen in deze berekening. Deze zaken kunnen tot hoge bedragen oplopen, waardoor het beeld van de vermogensverdeling kan veranderen.⁵⁷

Dit hoofdstuk heeft laten zien dat er ontzettend voorzichtig moet worden gekeken naar de gegevens over vermogens. Het CBS en de belastingdienst hebben de vermogens de afgelopen eeuw proberen te belasten en in kaart te brengen, maar er ontbreken een hoop elementen die meer inzicht kunnen geven in de vermogensverdeling. De cijfers over vermogens maken het al lastig om nuttige uitspraken te doen over de stand van de vermogensongelijkheid in Nederland. In het volgende hoofdstuk zal er daarom worden gekeken naar hoe verschillende instanties de vermogensongelijkheid recentelijk in kaart hebben gebracht. Daaruit zal duidelijk worden hoe de vermogensongelijkheid op verschillende manieren wordt geïnterpreteerd.

⁵⁶ Noortje Pouwels-Urlings, *Uitgebreide onderzoeksbeschrijving statistiek Vermogens van huishoudens. Vermogensstatistiek* (Den Haag, 2014), 7-8.

⁵⁷ Coenen, 'Nederlandse vermogensongelijkheid', 122.

Hoofdstuk 3: De rapporten over de vermogensverdeling

Ondanks de complexiteit van de statistische verwerking van gegevens over vermogens door het CBS, vormt deze data wel het uitgangspunt voor vele recent verschenen rapporten over vermogensongelijkheid. Deze rapporten zijn opgemaakt door verschillende instanties en met verschillende doelen. In dit hoofdstuk zal een overzicht worden gegeven van de meest recente rapporten over vermogensongelijkheid in Nederland.

Het CBS publiceerde in 2014 het rapport *Welvaart in Nederland 2014. Inkomen, bestedingen en vermogen van huishoudens en personen*. Deze editie is een vervolg op de uitgave van *Welvaart in Nederland* uit 2012, uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van het Inkomenspanelonderzoek (IPO). Deze rapporten hebben als doel de welvaartsverschillen over de afgelopen jaren in Nederland statistisch in kaart te brengen.⁵⁸ Een belangrijk thema in het rapport uit 2014 is de invloed van de economische crisis van 2008 op de Nederlandse welvaart tot en met 2012. Voor de gegevens over vermogen is voornamelijk gebruik gemaakt van gegevens van de Belastingdienst.⁵⁹ De invloed van de economische crisis op het vermogen in Nederland is groot geweest. Het mediane vermogen van huishoudens is tussen 2008 en 2012 gehalveerd tot 27.000 euro. Dit heeft vooral te maken met de dalende huizenprijzen en de toenemende hypotheekschulden. In 2012 had 34 procent van de eigenhuisbezitters een hypotheek met een hogere waarde dan de woning, een verdrievoudiging ten opzichte van 2008. Het CBS stelt vervolgens dat in 2012 het meeste vermogen, 30 procent, bij de huishoudens met de 10 procent hoogste inkomens lag.⁶⁰ Aan de vermogensverdeling wordt slechts een korte paragraaf besteed met twee conclusies: steeds meer huishoudens hebben schulden en het aantal miljonairs is sinds 2010 iets afgenomen. Wel ligt het mediane vermogen van miljonairs nog steeds ruim 60 keer zo hoog als het mediane vermogen van niet-miljonairs.⁶¹ In de vermogensparade wordt gesproken over ‘dwergeren met schulden’ en over de ‘zeer vermogende reuzen’ die pas in de laatste minuut langskomen. In essentie is dit de Lorenzcurve van de vermogensverdeling, maar dan verpakt in terminologie over dwergeren en reuzen.⁶² Hoewel af en toe een vergelijking wordt gemaakt met de situatie in 1990, worden er verder geen gegevens gebruikt om deze data over een langere periode te vergelijken.

Het Centraal Planbureau (CPB) gaf in 2014 het rapport *Vermogensschokken en consumptie in Nederland* uit. Het CPB publiceert economische beleidsanalyses, ramingen en voorspellingen. De

⁵⁸ *Welvaart in Nederland. Inkomen, vermogen en bestedingen van huishoudens en personen*. Centraal Bureau voor de Statistiek (Den Haag, 2012), 7.

⁵⁹ *Welvaart in Nederland 2014. Inkomen, vermogen en bestedingen van huishoudens en personen*. Centraal Bureau voor de Statistiek (Den Haag, 2014), 139.

⁶⁰ *Welvaart in Nederland 2014*, 9-10.

⁶¹ *Ibidem*, 68-69.

⁶² *Ibidem*, 71-72.

aanleiding voor dit document is de vraag of er een verband was tussen de dalende huizenprijzen en de stagnerende consumptie sinds de economische crisis van 2008. De insteek was om de invloed van het veranderende vermogen van Nederlandse huishoudens, als gevolg van onder andere dalende huizenprijzen, op de consumptie te onderzoeken en hier vervolgens uitspraken over te kunnen doen. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens van het CBS en Eurostat en net als bij het rapport van het CBS draait het rapport om de gevolgen van de economische crisis. Op microniveau blijkt een vermogensschok ervoor te zorgen dat een huishouden de consumptie aanpast. Een van de meest voorkomende vermogensschokken van de afgelopen jaren was het onder water staan van huishoudens. Door de dalende huizenprijzen en te hoge hypotheekrentes raakten steeds meer huishoudens in de schulden. De vermogensongelijkheid in Nederland, gemeten met de Gini-coëfficiënt, is bovendien veel schever (0,8) dan de inkomensongelijkheid (0,3) en deze ongelijkheid is over tijd (1990-2012) ook nauwelijks veranderd. Vanwege een gebrek aan data is het volgens het CPB niet mogelijk om uitspraken te doen over de Nederlandse vermogensongelijkheid in internationaal perspectief. Het CPB waarschuwt er wel voor dat de Nederlandse economie kwetsbaar is voor vermogensschokken. Toch is niet duidelijk of de afname van consumptie bij een vermogensschok even groot is als de toename van consumptie bij een toename in het vermogen, oftewel, of er een herstellend effect optreedt. Hiervoor moet er volgens het CPB nog meer onderzoek worden gedaan.⁶³

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) publiceerde in 2014 een rapport geheel gewijd aan economische ongelijkheid in Nederland: *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*. Er wordt benadrukt dat de WRR geen uitspraken kan doen of er sprake is van een te grote of te kleine economische ongelijkheid. De waardering hiervan hangt af van de maat waarmee wordt gemeten en welke vergelijking, bijvoorbeeld historisch of internationaal, er wordt gemaakt. Daarnaast is het niet aan de wetenschap om te oordelen, omdat een oordeel over economische ongelijkheid een politiek en maatschappelijk oordeel is.⁶⁴ Het derde hoofdstuk van Bas van Bavel over vermogensongelijkheid heeft de passende ondertitel 'de vergeten dimensie'. Van Bavel baseert zich in dit hoofdstuk op gegevens van het CBS. Verder maakt hij ook gebruik van de *Household Survey's* van De Nederlandsche Bank, maar deze lijken minder representatief omdat de meest vermogenden hierin niet zijn opgenomen. Van Bavel laat zien dat er onduidelijkheden zijn over de Gini-coëfficiënt van de vermogensongelijkheid voor Nederland. Enkele schattingen vallen hoger of lager uit dan de 0,8 die

⁶³ Frank van Es en Henk Kranendonk, *Vermogensschokken en consumptie in Nederland*, Centraal Planbureau (Den Haag, 2014), 2-3.

⁶⁴ Kremer, Went en Bovens, 'Economische ongelijkheid in Nederland', 13.

het CBS heeft berekend.⁶⁵ Wat hiervoor redenen kunnen zijn, zal in hoofdstuk vier worden besproken. Vervolgens wordt er een internationale vergelijking gemaakt. Hoewel het lastig is om de vermogensverdeling van verschillende landen met elkaar te vergelijken omdat vermogen regelmatig een andere betekenis heeft, lijkt de Nederlandse vermogensongelijkheid bovengemiddeld te zijn. Van Bavel maakt ook een historische vergelijking over de hele twintigste eeuw, waarbij vooral opvalt dat de vermogensongelijkheid in tijden van crisis – de wereldoorlogen, de economische crisis van 1930 en de onafhankelijkheid van Indonesië – is afgenomen. Deze trend eindigde rond de jaren 1980. Daarna lijkt de vermogensongelijkheid toe te zijn genomen, maar de schattingen over de sterkte ervan lopen uiteen.⁶⁶

Hoewel de WRR stelt geen oordeel te willen geven over economische ongelijkheid, blijkt uit het stuk van van Bavel dat hij van mening is dat er tegenwoordig sprake is van een te grote vermogensongelijkheid. Het private vermogen is in de afgelopen decennia steeds minder belast zonder dat daar een maatschappelijk debat over is gevoerd. Verder wijst van Bavel op de negatieve gevolgen van vermogensongelijkheid in combinatie met de afbouw van de verzorgingsstaat en de concentratie van economische en politieke macht bij de meest vermogenden. Van Bavel stelt dat het tijd wordt 'om een fundamentele, publieke discussie te voeren over de verdeling van rijkdom en de stilte over dit onderwerp te doorbreken.' De vermogensongelijkheid kan en moet volgens van Bavel worden teruggedrongen door predistributieve en redistributieve maatregelen.⁶⁷ Als een van de weinigen geeft van Bavel op basis van gegevens van het CBS dus niet alleen een overzicht van de vermogensongelijkheid en de mogelijke oorzaken en gevolgen ervan, maar lijkt het ook een oproep om iets tegen de vermogensongelijkheid te doen.

Een tegengestelde visie, ook op basis van bronnen van het CBS, is te vinden in het *Dutch Wealth Report* van Van Lanschot Bankiers uit 2015. In de inleiding wordt gesteld dat het pleidooi van Piketty voor een gelijkmatigere vermogensverdeling relevant is, omdat extreme ongelijkheid de maatschappelijke verhoudingen kan verstoren. De auteur vraagt zich echter af of nog meer vermogensgelijkheid wel bijdraagt aan nog meer welvaart in Nederland. In andere woorden, moet volledige vermogensgelijkheid het uiteindelijke doel zijn? Zonder vermogen zou er namelijk geen economische groei mogelijk zijn. In het rapport staat daarom centraal wat miljonairs drijft en beweegt. Er wordt in kaart gebracht waarin de miljonair verschilt van de gewone Nederlander, bijvoorbeeld waar de miljonair op zou bezuinigen of juist meer in zou investeren als hij het voor het zeggen had. Verder wordt er regelmatig verwezen naar uitspraken van Piketty, bijvoorbeeld dat hogere vermogens beter bestand zijn tegen een financiële crisis dan laagvermogenden. Opvallend is

⁶⁵ Van Bavel, 'Vermogensongelijkheid in Nederland', 80.

⁶⁶ Ibidem, 84-85.

⁶⁷ Ibidem, 89-96.

dat er wordt gesteld dat de ongelijkheid – zowel inkomens- als vermogensongelijkheid – in Nederland relatief laag is in vergelijking met de omliggende landen, wat eerder genoemde rapporten tegenspreken. Verder lijkt ook de Lorenzcurve met de vermogens- en inkomensverdeling op basis van het CBS niet te kloppen – alsof de legenda niet overeenkomt met de getekende lijnen en de getekende lijn voor inkomen eigenlijk die van het vermogen had moeten zijn.⁶⁸ Al met al lijken de cijfers van het CBS dus niet altijd even nauwkeurig te zijn verwerkt.

Een internationale vergelijking vormt in een aantal rapporten uit 2014 het hoofdthema. Een daarvan is het rapport *Eerlijke Belasting, Gelijke Kansen. Een internationaal perspectief op ongelijkheid en belastingen in Nederland* van Oxfam Novib. Onder andere naar aanleiding van Piketty en het eerder besproken rapport van de WRR onderzocht Oxfam Novib de ongelijkheid en de link met belasting in Nederland in internationaal perspectief. Als bron worden opnieuw de cijfers van het CBS over 2012 genomen. Oxfam Novib beklagt zich erover dat Nederland vaak wordt beschouwd als een egalitair land. Oxfam Novib wil graag duidelijk maken dat dit een misvatting is. Hoewel de genoemde punten overeenkomen met rapporten en cijfers van onder andere het CBS, lijken sommige uitspraken wat vreemd verwoord. Bijvoorbeeld: 'In 2010 ging de helft van het belastingvoordeel door de hypotheekrentaftrek naar de 20 procent rijkste huishoudens, terwijl het aantal kinderen dat in Nederland opgroeit in armoede sinds 2007 jaarlijks toeneemt.'⁶⁹ Deze twee uitspraken op zichzelf kunnen worden ondersteund, maar het directe verband hiertussen wordt op deze manier gesuggereerd maar niet ondersteund. De grote vermogensongelijkheid in Nederland is volgens Oxfam Novib te wijten aan het belastingsysteem in Nederland. Hoge vermogens worden niet genoeg belast en door brievenbusfirma's en andere constructies wordt er geld misgelopen. Door bijvoorbeeld de belastingtarieven aan te passen en belastingontwijking en –ontduiking aan te pakken zou iedereen een 'fair share' afdragen.⁷⁰ Hoewel de terminologie en de vorm duidelijk verschillen van het WRR rapport, komt de strekking overeen. Echter, het internationale perspectief had nog beter kunnen worden uitgewerkt, omdat het nu wel erg summier te noemen is.

Het internationale perspectief is juist zeer uitgebreid verwerkt in het *Global Wealth Databook* van Credit Suisse, waar onder andere Jim Davies aan meewerkte. Het boek geeft een overzicht van de ontwikkeling van welvaart in de periode 2000-2014 voor 200 landen. In vergelijking met andere landen zijn de gegevens over vermogen in Nederland goed, beseffende dat voor sommige landen überhaupt geen economische gegevens beschikbaar zijn. Omdat gegevens over de meest vermogenden juist regelmatig ontbreken in deze gegevens, is er ook gebruik gemaakt van de

⁶⁸ *Vermogend Nederland. Dutch Wealth Report 2015*. Van Lanschot Bankiers (Den Bosch, 2015), 6-9.

⁶⁹ *Eerlijke Belasting, Gelijke Kansen. Een internationaal perspectief op ongelijkheid en belastingen*. Oxfam Novib (2014) <http://www.oxfamnovib.nl/redactie/downloads/rapporten/eerlijke_belasting_gelijke_kansen.pdf> [geraadpleegd 13-08-2015], 1-5.

⁷⁰ *Eerlijke Belasting, Gelijke Kansen*, 7-8.

lijsten die bijvoorbeeld *Forbes* publiceert over miljonairs. Er moet rekening mee worden gehouden dat de gegevens af kunnen wijken van de realiteit. Toch geeft dit boek het best mogelijke overzicht van de verdeling van de welvaart wereldwijd. De conclusie is dat de rijkste 1 procent van de wereld 48,2 procent van de wereldwijde rijkdom bezitten, een groei ten opzichte van vorig jaar. Tegelijkertijd bezit de armste helft van de wereldbevolking gezamenlijk slechts 1 procent van de wereldwijde rijkdom.⁷¹ Wat betreft Nederland valt op dat als Gini-coëfficiënt voor vermogensverdeling 0.726 wordt gegeven voor het jaar 2014.⁷² Deze ligt lager dan de 0,8 die het CBS beraamde. Dit kan komen omdat Credit Suisse gebruik maakt van de gegevens van de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) en niet van het CBS.⁷³

De OECD publiceerde in 2014 zelf een *Economic Survey* over Nederland. De OECD geeft in deze rapporten ook beleidsadviezen op basis van de eigen bevindingen. In dit rapport waarschuwen ze voor de kwetsbare bankensector omdat veel huishoudens hypotheekschulden hebben opgebouwd door de dalende huizenprijzen. Een van de adviezen van de OECD was daarom om de maximale hypotheek te verlagen tot onder 100% van de huizenprijzen, zodat huishoudens bij dalende huizenprijzen niet gelijk in schulden raken. Net als het CBS en CPB wijst de OECD op de toegenomen hypotheekschulden als verklaring voor de toegenomen vermogensongelijkheid in Nederland.⁷⁴

Het GINI project onderzocht de economische ongelijkheid en de ongelijkheid in educatie en de sociale, culturele en politieke gevolgen hiervan in 25 landen van de Europese Unie, de Verenigde Staten, Japan Canada en Australië. Het GINI is een samenwerkingsverband tussen onderzoekers uit verschillende landen. In het kader van het GINI project werd in 2013 een rapport uitgegeven over de staat van ongelijkheid in Nederland. De conclusie is hetzelfde als eerder besproken rapporten weer hebben gegeven: de vermogensverdeling is een stuk ongelijker verdeeld dan de inkomensverdeling. Bijna de helft van de Nederlanders bezit geen of een negatief vermogen. De laatste jaren zijn de schulden aan de onderkant van de verdeling verder toegenomen.⁷⁵ Er is gebruik gemaakt van de gegevens van het CBS voor de periode 1993-2000 en 2006-2011.⁷⁶ Wanneer de vermogensverdeling wordt vergeleken met de inkomensverdeling, komen deze decielen verrassend overeen, met uitzondering van het hoogste en laagste deciel. Dit kan dus betekenen dat mensen met een hoog

⁷¹ Anthony Shorrocks, Jim Davies en Rodrigo Lluberas, *Credit Suisse Global Wealth Databook 2014* (Zürich, 2014), 97-99.

⁷² Shorrocks, Davies en Lluberas, *Global Wealth Databook*, 150.

⁷³ Ibidem, 11.

⁷⁴ *OECD Economic Surveys: Netherlands 2014*. OECD (2014) <http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-netherlands-2014_economic-surveys-nld-2014-en> [geraadpleegd op 13-08-2015], 10-11.

⁷⁵ Wiemer Salverda e.a., *GINI Country Report: Growing Inequalities and their impacts in the Netherlands* (2013) <http://www.uva-aias.net/uploaded_files/publications/Netherlands.pdf> [geraadpleegd op 13-08-2015], xi.

⁷⁶ Salverda e.a., *GINI Country Report*, 49.

vermogen niet noodzakelijk het hoogste inkomen hebben. De hypotheekschuld speelt een enorme rol in de vermogensverdeling in Nederland, aangezien de prijs van het huis voor een groot aantal huishoudens lager ligt dan het de hypotheekschuld.⁷⁷

De rapporten geven een interessante inkijk in hoe verschillende organisaties de vermogensverdeling in Nederland beschouwen. De oorzaken voor de vermeende vermogensongelijkheid verschillen per rapport maar ook de oplossingen die gegeven worden de bestaande situatie. Een aantal rapporten houden zich echter alleen bezig met de stand van vermogensverdeling en verbinden er geen conclusies aan. In het volgende hoofdstuk zal duidelijk worden hoe de vermogensongelijkheid op verschillende manieren kan worden genuanceerd of juist benadrukt.

⁷⁷ Ibidem, 61.

Hoofdstuk 4: Is Nederland Piketty-proof?

In de inleiding werd de reden duidelijk gemaakt waarom Piketty Nederland niet heeft betrokken in zijn onderzoek. Hij is van mening dat er te veel vermogenscomponenten in de gegevens ontbreken voor Nederland. Het vermogensvraagstuk werd desalniettemin onderzocht door journalisten, beleidsmakers en economen. Ze zagen het werk van Piketty als aanleiding om de maatschappelijke en politieke discussie te voeren over vermogens, vermogensinkomsten en erfenissen. Op 1 november 2014 verscheen er zelfs een speciale uitzending van het Filosofisch Kwintet op de NPO naar aanleiding van de Nederlandse vertaling van het werk van Piketty. Ook in boeken, krantenartikelen en op blogs bleef het onderwerp in de afgelopen jaren niet ongerept. Al snel werd het onderwerp van de vermogensongelijkheid doorgetrokken naar Nederland. Het onderzoek naar vermogens in de twintigste eeuw bleek een groot mijnenveld. De gegevens over vermogens zijn namelijk gebrekkig en variërend voor Nederland, zoals duidelijk is geworden in hoofdstuk twee. Robin Fransman, een politicoloog en publicist en tevens te gast in de aflevering van het Filosofisch Kwintet, wijdt dit aan een algemene desinteresse in de vermogensverhoudingen van het CBS en de samenleving. Hij is van mening dat de samenleving de vermogensongelijkheid niet als een probleem beschouwd.

Vanwege de toenemende aandacht voor dit onderwerp plaatste het CBS een korte toelichting op haar website over de gehanteerde definities en de beperkingen van de vermogensstatistieken. Dit wordt gedaan aan de hand van vier korte voorbeelden, waarbij de volledige complexiteit over vermogens nauwelijks tot uiting komt.⁷⁸ De cijfers over vermogens laten alleen al een hoge mate van interpretatie toe. Dit heeft als gevolg dat er een debat is ontstaan met uiteenlopende conclusies over de stand van de vermogensongelijkheid in Nederland. Dit hoofdstuk heeft daarom als doel deze complexiteit in kaart te brengen en waar nodig van kanttekeningen te voorzien. Daarnaast zal het onderzoeken of de angst voor een terugkeer naar een negentiende-eeuwse renteniersnatie gegrond is voor Nederland. Er zal worden besproken welke zaken er wel en welke er niet worden meegenomen in de berekeningen, zoals pensioenvermogens en human capital, en welke nuances daarin zijn aan te brengen. Uiteindelijk zal duidelijk worden of de angst voor de terugkeer naar een negentiende-eeuwse renteniersnatie gegrond is.

⁷⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Het interpreteren van cijfers over vermogensongelijkheid heeft nuance' <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-vermogensongelijkheid-achtergrondinfo-met-voorbeelden-2014-art.htm>> [geraadpleegd op 11-08-2015].

Het pensioenvermogen

Bij de bestudering van de vermogensverdeling in Nederland is er iets speciaals aan de hand. In tegenstelling tot andere landen heeft Nederland een unieke vorm van pensioenopbouw. Werkenden bouwen namelijk pensioen op dat door collectieve pensioenfondsen wordt beheerd. Dit opgebouwde vermogen wordt niet belast en wordt pas uitgekeerd nadat iemand de pensioengerechtigde leeftijd heeft bereikt.⁷⁹ Wettelijk gezien voldoet het pensioenvermogen niet aan de criteria van het private vermogen. Het is namelijk niet vrij verhandelbaar en het is eveneens niet vererfbaar, maar het pensioen is wel toe te wijzen aan specifieke individuen of gezinnen. Het valt om deze redenen tussen de persoonlijke en collectieve vermogens in.⁸⁰ De problematiek zorgt er voor dat er meerdere visies bestaan op de rol van het pensioenvermogen met betrekking tot de vermogensongelijkheid.

Eenzijds wordt er gewezen op het feit dat het pensioenvermogen niet tot de private vermogens behoort. Een huishouden kan onverwachte financiële tegenslagen niet opvangen door een aanspraak te maken op het pensioenvermogen. Het pensioenvermogen betreft daarom een andere categorie dan de private vermogens en zou om die reden terecht niet worden meegenomen in de berekening.⁸¹ In het verlengde hier van wordt er benadrukt dat er over het pensioenvermogen eigenlijk weinig bekend is. Het is namelijk pas recentelijk duidelijk geworden hoe de pensioenrechten zijn verdeeld over de inkomensniveaus. Daarin valt op dat de allerhoogste inkomens ook de hoogste pensioenrechten bezitten. Hoe deze verdeling uitvalt met betrekking tot vermogensniveaus is nog onbekend. Uit een verkennend onderzoek is gebleken dat de pensioenrechten over de vermogensniveaus gelijk zijn verdeeld dan het vermogen zelf. Het resultaat hier van op de vermogensongelijkheid is echter nog onzeker te noemen. Bovendien worden de pensioenrechten in de berekeningen bruto meegenomen. Welk effect er optreedt op de vermogensverdeling na de belastingheffing op het pensioenvermogen is onbekend.⁸²

Anderzijds wordt er op gewezen dat het wél belangrijk is om de pensioenrechten mee te nemen in de berekening van de vermogensverdeling. Ten eerste is dit belangrijk om een internationale vergelijking zinvol te maken, aangezien de bevolking in andere landen haar pensioen zelf moet opbouwen. Hierdoor is het pensioen onderdeel van het private vermogen in de vorm van spaartegoeden of andere verzekeringsconstructies en wordt het dus meegenomen in de berekening. Het zou daarom vertekend beeld geven om de pensioenrechten in Nederland niet te betrekken bij de

⁷⁹ Victor Broers, *Thomas Piketty's Kapitaal samengevat in Nederlands perspectief* (Amsterdam, 2015), 87.

⁸⁰ Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 117.

⁸¹ Van Bavel, 'Vermogensongelijkheid in Nederland', 82.

⁸² Bas van Bavel en Wiemer Salverda, 'Vermogensongelijkheid in Nederland', *ESB* 99 (2014), 392-395, alhier 393.

totstandkoming van de vermogensverdeling.⁸³ Het belang van dit argument ligt niet zozeer bij het feit of de vermogensongelijkheid af- of toeneemt door deze cijfers er bij te betrekken, maar dat er een zinvolle internationale vergelijking kan plaatsvinden. Ten tweede wijzen verschillende onderzoeken erop dat een opgebouwd pensioenrecht net als privaat opgebouwd vermogen een vorm van uitgestelde consumptie beslaat en daarom enigszins vergelijkbaar met elkaar zijn. Hiermee beargumenteren zij waarom het pensioenvermogen wel moet worden meegenomen in de berekening. Zij laten zien dat de pensioenrechten een dempend effect hebben op de vermogensongelijkheid. Door de pensioenrechten in de berekening te betrekken, hebben nog maar 35 procent van de huishoudens een vermogen tot 0 euro, terwijl deze schuldengrens zonder de pensioenrechten op 60 procent ligt. Toch blijft het ook bij deze onderzoeken onduidelijk hoe deze gegevens precies zijn verzameld en toegepast.⁸⁴ Ten derde kunnen de pensioenrechten ook niet ontbreken in een berekening die de hele twintigste eeuw beslaat, omdat deze vorm van vermogen in de jaren '70 en '80 sterk is gegroeid.⁸⁵ Dit zou kunnen duiden op een verandering in de vermogensongelijkheid in de twintigste eeuw.

Er zijn goede argumenten om het pensioenvermogen niet te betrekken bij de berekening van de vermogensongelijkheid omdat het wettelijk gezien geen vorm van privaat vermogen is. Hier staat tegenover dat het collectief opgebouwd pensioenvermogen bijvoorbeeld in 2012 zo'n 1000 miljard euro bedroeg: volgens velen een te groot bedrag om buiten beschouwing te laten. Als de stap wordt genomen om de pensioenen wel te betrekken in de berekening, moet deze lijn ook historisch worden verantwoord om zinvolle uitspraken over deze ontwikkeling te kunnen doen.

Human capital en de stijging van de welvaart

In tegenstelling tot de pensioenrechten kunnen er een aantal zaken niet worden meegenomen in de berekening van de vermogensongelijkheid omdat het niet valt uit te drukken in cijfers. Het kan daarentegen wel een belangrijke nuancering geven. Twee voorbeelden hiervan zijn *human capital* en de stijging van de welvaart in de afgelopen eeuw. *Human capital* kent geen standaard definitie, maar beslaat in zekere zin alle kennis, eigenschappen en attributen die een persoon zich eigen heeft gemaakt. Het gaat om de aangeleerde bekwaamheden die met behulp van geld verworven kunnen worden en later kunnen worden omgezet in economische waarde.⁸⁶ Het is weliswaar een vorm van

⁸³ Broers, *Thomas Piketty's Kapitaal*, 87-88.

⁸⁴ Caminada, Goudswaard en Knoef, 'Vermogen in Nederland gelijker verdeeld'.

⁸⁵ Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 118-120.

⁸⁶ *Ibidem*, 30.

vermogen omdat het inkomen voort kan brengen, maar is het niet in geld uit te drukken of te verhandelen.⁸⁷ Daarom valt *human capital* buiten de berekening van de vermogensverdeling.

Desondanks kan *human capital* een belangrijke nuance geven wat betreft de vermogensverdeling, zeker wanneer er een vergelijking wordt gemaakt met de negentiende eeuw. Vele auteurs, waaronder Piketty, waarschuwen namelijk voor een terugkeer naar de renteniersnatie van de negentiende eeuw door de toegenomen vermogensongelijkheid. *Human capital* is in de rijke landen, en daarmee ook Nederland, de voornaamste bron van inkomen geworden in de loop van de twintigste eeuw. Het is daarom verkeerd om te denken dat vermogen slechts bestaat uit tastbare zaken zoals machines, landerijen en huisbezit. Sinds de negentiende eeuw heeft er namelijk een transformatie plaatsgevonden van “de gewone arbeider” in de westerse landen. Geleidelijk aan werd het steeds belangrijker wat de arbeider figuurlijk tussen zijn oren had zitten in plaats van zijn fysieke capaciteiten.⁸⁸ De ontwikkeling van het onderwijs speelt hier een uitermate belangrijke rol in. De verplichting en toegankelijkheid van scholing heeft er voor gezorgd dat de Nederlandse bevolking zich meer kennis is gaan verschaffen en zich ontwikkeld heeft. Aangezien vermogen wordt gedefinieerd als iets wat inkomen voortbrengt, vallen de opgedane kennis en de verworven eigenschappen onder deze noemer.⁸⁹ Ook in de toekomst zal het belang van menselijk kapitaal toenemen. Toptalenten worden tegenwoordig al vastgelegd bij bedrijven met creatieve ondernemers. Deze mensen zijn belangrijk voor de internationale concurrentiestrijd op de wereldmarkt. Er wordt gesteld dat er nu al sprake is van een *war for talent*, maar dat dit slechts het begin is.⁹⁰ Het is daarom belangrijk om de rol van het menselijk kapitaal in het achterhoofd te houden bij de berekening van de vermogensverdeling. Het probleem is echter dat het de ontwikkeling er van in de twintigste eeuw niet of nauwelijks is vast te leggen in cijfers.

De tweede reden waarom er geen sprake is van een terugkeer naar een renteniersnatie is de stijging van de welvaart in de twintigste eeuw. In de discussies over ongelijkheid wordt er vaak gewezen op inkomen en vermogen. Maar binnen de internationale gemeenschap rijst de vraag of welvaart en de verdeling ervan geen betere manier is om ongelijkheid te meten.⁹¹ Welvaart draagt namelijk niet alleen een economische component in zich, maar draait ook om factoren als levensstandaard en levensverwachting. Hoewel er nog steeds sprake is van vermogensongelijkheid, kan er door de grote stijging van de welvaart sinds de twintigste eeuw in Nederland geen vergelijking

⁸⁷ Ibidem, 41.

⁸⁸ Deidre Nansen McCloskey, ‘Measured, Unmeasured, Mismeasured, and Unjustified Pessimism: A Review Essay of Thomas Piketty’s *Capital in the Twenty-First Century*’, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics* 7 (2014), 73-115, alhier 88-90.

⁸⁹ McCloskey, ‘A Review Essay’, 88-89.

⁹⁰ Willem Vermeend, *Arm & Rijk in Nederland. Hoe het echt zit met inkomen en vermogen* (Amsterdam, 2014), 59.

⁹¹ Vermeend, *Arm & Rijk*, 144.

worden gemaakt met de situatie in de negentiende eeuw. Ondanks dat er nog zeker sprake is van grote verschillen in welvaart in Nederland wanneer het rijkste deel met het armste deel van de bevolking wordt vergeleken, betekenen armoede en rijkdom iets heel anders dan vroeger. De verandering in de verhouding tussen de persoonlijke rijkdom of armoede en het nationale welvaartsniveau speelt daarbij een belangrijke rol. Armoede is een rekbaar begrip, maar het heeft met name betrekking op de elementaire materiële behoeften van een mens. Dit betreft bijvoorbeeld de behoefte aan voeding, onderdak en bescherming tegen de kou. Een groot aantal Nederlanders leed aan deze zaken een tijdelijk of permanent gebrek in de negentiende eeuw. Dit verdween naarmate de twintigste eeuw vorderde en de verzorgingsstaat haar vorm aannam.⁹² Er zijn een aantal specifieke zaken die verbeterd zijn gedurende de twintigste eeuw in Nederland, zoals de werkomstandigheden, de sociale zekerheden bij ziekte of werkloosheid, de gezondheidszorg, de reële lonen en het aantal jaren onderwijs dat een inwoner volgt.⁹³ De welvaart nam als gevolg van deze veranderingen sterk toe.

De Verenigde Naties onderzoeken in hun *human development index* (HDI) deze elementen. De HDI wordt berekend aan de hand van de levensverwachting bij geboorte, het onderwijsniveau in de vorm van het gemiddelde en het verwachte aantal scholingsjaren en het Bruto Binnenlands Product (BBP) per inwoner. Naast de economische component wordt er dus ook rekening gehouden met aanvullende componenten. Nederland staat erg hoog op deze index tussen landen als Zweden, Noorwegen en Australië. Toch is er recent kritiek gekomen op de HDI en is vanaf 2010 de *Inequality-adjusted Human Development Index* (IHDI) toegevoegd aan het Human Development Report. De HDI zou namelijk uitgaan van volledige gelijkheid, terwijl dit in de realiteit niet voorkomt. De IHDI is daarom gecorrigeerd met de ongelijkheid in een land. Nederland scoort net als de omliggende landen 0.06 lager op de IDHI dan op de HDI, wat betekent dat dat percentage aan ontwikkeling door ongelijkheid verloren gaat.⁹⁴

Algemene kanttekeningen

In het voorgaande gedeelte is besproken welke redenen er bestaan waarom er geen vergelijking kan worden gemaakt tussen de huidige situatie omtrent de vermogensongelijkheid in Nederland en de negentiende eeuw. Daarnaast zijn er nog andere kanttekeningen te noemen die het beeld van de vermogensongelijkheid in Nederland kunnen nuanceren, en daarmee bijdragen aan het argument dat de vergelijking met de negentiende-eeuwse renteniersnatie ongegrond is. Deze nuanceringen

⁹² Wilterdink, *Vermogensverhoudingen*, 95-96.

⁹³ McCloskey, 'A Review Essay', 35.

⁹⁴ Vermeend, *Arm & Rijk*, 145-146.

hangen samen met de problematiek rondom het verzamelen en het verwerken van gegevens rondom vermogen, zoals in eerdere hoofdstukken uiteen is gezet. Deze nuancerings kunnen zowel duiden op een hogere als op een lagere vermogensongelijkheid.

Allereerst is het verband tussen vermogen en inkomen niet duidelijk. Personen met een hoog inkomen hoeven geen hoog vermogen te bezitten net als andersom. Daar komt nog bij dat de inkomensongelijkheid in Nederland op dit moment laag is, zowel in vergelijking met andere landen als in vergelijking met het verleden, terwijl de vermogensongelijkheid hoog is. Over dit verband is nog weinig bekend.⁹⁵

Ten tweede is de rol van erfenissen in de totstandkoming en instandhouding van vermogen in vergelijking met de negentiende eeuw veranderd. Zo is er sprake van veranderingen in de demografie, zoals de toegenomen levensverwachting en het dalende kindertal. Hierdoor worden erfenissen onder minder kinderen verdeeld, wat ervoor kan zorgen dat het vermogen niet zover wordt opgeknipt. Bovendien moet er boven een bepaald bedrag, afhankelijk van de relatie met de overledene, erfbelasting worden betaald. Het is echter de vraag of ieder vermogen nog wel via erfenis wordt overgedragen aan de erfgerechtigden. Veel vermogen ligt vast in een huis, in een onderneming of in andere investeringen.⁹⁶

Een volgende kanttekening betreft de verdeling van vermogensongelijkheid naar leeftijd. Zoals eerder besproken beschikken oudere generaties over het pensioenvermogen, dat een nuancering aan kan brengen op de vermogensongelijkheid. Het is daarnaast opvallend dat huishoudens met personen ouder dan 50 jaar gezamenlijk driekwart van al het vermogen bezitten.⁹⁷ Dit heeft voornamelijk te maken met het afbetalen van de hypotheek op het huis, waardoor het huisbezit zorgt voor een positief vermogen. De jongere generaties hebben hun hypotheek nog niet afbetaald en hebben in dat opzicht een schuld in plaats van vermogen. Het is de vraag of deze vorm van vermogensongelijkheid erg is – naarmate de tijd vordert en de hypotheek wordt afbetaald, zullen deze generaties ook gaan behoren tot de vermogende groep.

Huizenbezitters profiteren daarnaast van een toenemende waarde van hun huis. Hoewel de huizenprijzen de afgelopen vier jaar zijn gedaald door de economische crisis, is de prijsontwikkeling over een langere periode enorm geweest. Van deze stijging over de lange termijn hebben huizenbezitters van elk vermogensniveau kunnen profiteren. Daar staat echter tegenover, dat juist de rijksten het meest hebben geprofiteerd van de stijging van huizenprijzen in de afgelopen dertig jaar, omdat deze groep de meeste huizen bezit. Aan de onderkant van de samenleving hebben de armsten echter het meest last gehad van dalende huizenprijzen wanneer hun hypotheek groter was

⁹⁵ Marike Stellinga, 'Vier nuttige nuances over ongelijkheid', *NRC Handelsblad* (11 oktober 2014).

⁹⁶ Broers, *Thomas Piketty's Kapitaal*, 47.

⁹⁷ Stellinga, 'Vier nuttige nuances'.

dan de waarde van het huis. Hierdoor resulteerde de verkoop van het huis in een gedwongen schuld, waardoor logischerwijze het vermogen van deze groep afnam onder invloed van de huizencrisis.

Een volgende kanttekening lijkt paradoxaal. Door de komst van de verzorgingsstaat lijkt de ongelijkheid in Nederland afgenomen en de welvaart toegenomen. Door het sociale vangnet hoeven mensen aan de onderkant van de samenleving bijvoorbeeld niet bang te zijn voor totale armoede bij arbeidsongeschiktheid of ontslag. De verzorgingsstaat zorgt er echter voor dat de noodzaak om te sparen voor een financiële buffer is afgenomen. Er wordt in Nederland weinig gespaard voor een pensioen of voor mogelijke financiële tegenslagen door bijvoorbeeld ontslag of ziekte. Ook nu de verzorgingsstaat sinds de jaren 1980 wordt afgebouwd, wordt er nog steeds niet veel gespaard. Dit spaargedrag, als gevolg van de verzorgingsstaat, kan een gedeeltelijke verklaring bieden voor de vermogensongelijkheid in Nederland.⁹⁸

Bovendien is er nog een kanttekening te plaatsen bij de berekening van het vermogen door de Belastingdienst. Kleine schulden, bijvoorbeeld bij een webwinkel of bij een familielid, worden niet meegenomen in de berekening van het vermogen. Het zou dus kunnen dat de schulden aan de onderkant van de samenleving nog groter zijn dan nu bekend is. Ten tweede zijn bepaalde bezittingen vrijgesteld, zodat er nooit vermogensbelasting over hoeft te worden betaald. Kunst en sieraden hoeven bijvoorbeeld niet te worden aangegeven in de opgave van het vermogen, tenzij het een vorm van investering betreft. Ook roerende goederen zoals de inboedel van het huis of een auto gelden niet als vermogen. Een groot deel van het vermogen van huishoudens kan in deze vormen van bezit zitten. De vermogensongelijkheid kan om deze reden in werkelijkheid dus nog groter zijn dan gedacht.⁹⁹

Als laatste is er nog het probleem van ontduiking. Ontduiking kan plaatsvinden door onderdelen van het vermogen bewust buiten zicht te houden door dit bijvoorbeeld op een buitenlandse bankrekening onder te brengen. Dit deel van het vermogen is dan onzichtbaar voor de belastingdienst en wordt dus ook niet meegenomen in de berekening van de vermogensongelijkheid. Hoewel het grootste deel van het ongeregistreerd vermogen bij de meest vermogenden lijkt te zitten, vindt belastingontduiking natuurlijk niet enkel in dit cohort plaats. Al met al zou het vermogen echter dus nog ongelijker verdeeld kunnen zijn dan de cijfers weergeven.¹⁰⁰

⁹⁸ Van Bavel en Salverda, 'Vermogensongelijkheid in Nederland', 86.

⁹⁹ Coenen, 'Nederlandse vermogensongelijkheid', 122.

¹⁰⁰ Van Bavel en Salverda, 'Vermogensongelijkheid in Nederland', 86.

Conclusie

In het onderzoek stond de vraag centraal op welke manier een onderzoek naar de totstandkoming en de interpretatie van de gegevens over vermogens in Nederland in de twintigste eeuw een beter inzicht kan geven over de vermogensongelijkheid. Allereerst is er duidelijk geworden dat er weinig sprake was van een debat over de vermogensverdeling in Nederland. Dit had te maken met het feit dat het onderwerp in een wetenschappelijk “niemandsland” viel. Het kostte daarnaast enorm veel tijd om de beschikbare gegevens in te zetten voor een onderzoek. Daar valt mee samen dat de gegevens over vermogens vaak als onduidelijk en onvolledig werden beschouwd.

Het tweede hoofdstuk heeft laten zien hoe de gegevens over vermogens in de twintigste eeuw tot stand zijn gekomen. De invoering van de vermogensbelasting in 1893 zorgde er voor dat het mogelijk werd om op basis van deze gegevens een vermogensstatistiek op te stellen. Dit werd in eerste instantie gedaan door het Ministerie van Financiën, maar in 1899 nam het Centraal Bureau voor de Statistiek deze taak over. Door te onderzoeken hoe de vermogens wettelijk werden gedefinieerd en hoe ze werden vastgesteld door de belastingdienst is duidelijk geworden welke zaken er wel en niet werden meegenomen bij de belastingheffing. Er is gebleken dat deze gegevens niet een volledig beeld geven van de vermogensverdeling in Nederland. In de loop van de twintigste eeuw werden er naast de vermogensbelasting ook nog andere methoden gebruikt door het CBS om een beter beeld te creëren van de vermogensverdeling. Er werd bijvoorbeeld gebruik gemaakt van nieuwe steekproeven onder huishoudens. In de recente periode zijn de gegevens over vermogens gedigitaliseerd op de website van het CBS. Ondanks dat de vermogensbestanddelen en de kenmerken van de huishoudens beter worden weergegeven, ontbreken er nog steeds een aantal zaken in de berekening van de vermogens.

In het derde hoofdstuk is duidelijk geworden hoe verschillende instanties de vermogensongelijkheid van Nederland in kaart hebben gebracht. Daarbij was het belangrijk in acht te nemen wat de achtergrond van de organisatie betrof. De meeste publicaties gingen uit van de gegevens van het CBS, maar kwamen op basis daarvan tot verschillende conclusies. Hoe ernstig de vermogensongelijkheid is hangt af van de periodisering van het onderzoek. Daarnaast hebben een aantal instanties geprobeerd een internationale vergelijking te maken. Opvallend is dat dit in sommige gevallen onmogelijk wordt geacht, terwijl een aantal andere rapporten dit probleem niet ervaren. Er kan om deze reden geconcludeerd worden dat de gegevens over vermogens een hoge mate van interpretatie toelaten.

Dit hangt samen met het vierde en laatste hoofdstuk, waaruit is gebleken dat een aantal kanttekeningen gemaakt kunnen worden bij een onderzoek naar de vermogensongelijkheid in Nederland. Ten eerste vallen de pensioenen in Nederland niet onder de wettelijke noemer van het

vermogen. Volgens sommige auteurs is het echter een vorm van uitgestelde consumptie, waardoor het wel onder de definitie valt van vermogen. Het is echter onduidelijk hoe de pensioenen de vermogensongelijkheid zouden beïnvloeden, indien ze zouden worden meegenomen in de berekening. Maar het blijft belangrijk om te onthouden dat het pensioenvermogen volgens de meeste recente berekeningen enorm is. Het is daarom een element dat niet zomaar buiten beschouwing kan worden gelaten bij de berekening van vermogens. Ten tweede moet het menselijk kapitaal en de stijging van de welvaart in acht worden genomen. Zeker wanneer er een historische vergelijking wordt gemaakt. Deze twee elementen zijn niet uit te drukken in cijfers en daardoor is het lastig mee te nemen in de berekening de vermogensongelijkheid, maar ze bieden wel een belangrijke nuancering. Daarnaast zijn er nog een aantal kleinere kanttekeningen te noemen, waaronder de rol van de crisis, erfenissen en het spaargedrag.

Dit onderzoek heeft inzichtelijk gemaakt waar de problemen zitten om een goede weergave te maken van de vermogensongelijkheid in Nederland. Zowel de totstandkoming van de gegevens over vermogens als de interpretatie ervan brengen problemen met zich mee bij een onderzoek naar de vermogensongelijkheid in Nederland in de twintigste eeuw. Door de kanttekeningen in kaart te brengen heeft het onderzoek laten zien dat een terugkeer naar een negentiende-eeuwse renteniersnatie hoogst onwaarschijnlijk is. Historisch gezien zijn deze twee perioden omtrent vermogen niet met elkaar te vergelijken. Niet alleen de vermogensbestanddelen zijn veranderd, maar ook de betekenis van vermogen heeft een andere connotatie gekregen. In de huidige samenleving zijn de minder vermogenden niet meer te vergelijken met die van de negentiende eeuw en daarnaast is het menselijke kapitaal ook steeds meer aan terrein aan het winnen. Verder onderzoek naar de vermogensbestanddelen die niet worden meegenomen in de vermogensstatistieken is nodig om een beter beeld te kunnen creëren van de vermogensongelijkheid.

Literatuurlijst

- Alessie, Rob en Arie Kapteyn, *Wealth and savings: data and trends in the Netherlands* (Amsterdam, 1999).
- Asscher, Lodewijk, 'Kamerbrief over de Nederlandse vermogensverdeling' (Den Haag, 2014) <<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-enpublicaties/kamerstukken/2014/09/16/kamerbrief-over-de-nederlandse-vermogensverdeling.html>> [geraadpleegd 15-08-2015].
- Bavel, Bas van, 'Vermogensongelijkheid in Nederland. Een vergeten dimensie', in: Monique Kremer, Mark Bovens, Erik Schrijvers en Robert Went (red.), *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid* (Amsterdam, 2014), 79-100.
- Bavel, Bas van en Ewout Frankema, 'Low Income Inequality, High Wealth Inequality. The Puzzle of the Rhineland Welfare States', *CGEH Working Paper* 50 (2013), 1-21.
- Bavel, Bas van en Wiemer Salverda, 'Vermogensongelijkheid in Nederland', *ESB* 99 (2014), 392-395.
- Broers, Victor, *Thomas Piketty's Kapitaal samengevat in Nederlands perspectief* (Amsterdam, 2015).
- Caminada, Koen, Kees Goudswaard en Marike Knoef, 'Vermogen in Nederland gelijk verdeeld sinds eind negentiende eeuw', *MeJudice* <<http://www.mejudice.nl/artikelen/detail/vermogen-in-nederland-gelijker-verdeeld-sinds-eind-negentiende-eeuw>> [geraadpleegd op 10-08-2015].
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Het interpreteren van cijfers over vermogensongelijkheid heeft nuance' <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-vermogensongelijkheid-achtergrondinfo-met-voorbeelden-2014-art.htm>> [geraadpleegd op 11-08-2015].
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Vermogensstatistiek (1 januari 1993 tot 1 januari 2000)' <<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/dataverzameling/2005-vermogensstatistiek-ob.htm>> [geraadpleegd op 10-08-2015].
- Coenen, Ann, 'De ontwikkeling van de Nederlandse vermogensongelijkheid', *ESB* 100 (2015), 120-123.
- Davies, James e.a., 'The level and distribution of global household wealth', *The Economic Journal* 121 (2011), 223-254.
- Eerlijke Belasting, Gelijke kansen. Een internationaal perspectief op ongelijkheid en belastingen.* Oxfam Novib (2014) <http://www.oxfamnovib.nl/redactie/downloads/rapporten/eerlijke_belasting_gelijke_kansen.pdf> [geraadpleegd 13-08-2015].

- Es, Frank van en Henk Kranendonk, *Vermogensschokken en consumptie in Nederland*. Centraal Planbureau (Den Haag, 2014).
- Godefroy, Jan 'De invloed der geboortebeperving op de verspreiding der vermogens in Nederland', *Social Compass* 1 (1953), 33-38.
- Iterson, G. van, *De vermogensbelasting. Leidraad voor de belastingplichtigen* ('s Gravenhage, 1893).
- Kremer, Monique, Mark Bovens, Erik Schrijvers en Robert Went (red.), *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid* (Amsterdam, 2014).
- Kremer, Monique, Robert Went en Mark Bovens, 'Economische ongelijkheid in Nederland', in: Monique Kremer, Mark Bovens, Erik Schrijvers en Robert Went (red.), *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid* (Amsterdam, 2014), 11-36.
- McCloskey, Deidre Nansen, 'Measured, Unmeasured, Mismeasured, and Unjustified Pessimism: A Review Essay of Thomas Piketty's Capital in the Twenty-First Century', *Erasmus Journal for Philosophy and Economics* 7 (2014), 73-115.
- OECD *Economic Surveys: Netherlands 2014*. OECD (2014) <http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-netherlands-2014_eco_surveys-nld-2014-en> [geraadpleegd op 13-08-2015].
- Pfeil, Tom, *Op Gelijke Voet. De geschiedenis van de Belastingdienst* (Deventer, 2009).
- Piketty, Thomas, *Kapitaal in de 21ste eeuw* (Amsterdam, 2015).
- Pouwels-Urlings, Noortje, *Uitgebreide onderzoeksbeschrijving statistiek Vermogens van huishoudens. Vermogensstatistiek* (Den Haag, 2014).
- Salverda, Wiemer, 'Vermogensongelijkheid op recordhoogte' (versie 13 april 2015) <<http://www.meijudice.nl/artikelen/detail/vermogensongelijkheid-op-recordhoogte>> [geraadpleegd op 12-08-2015].
- Salverda, Wiemer e.a., *GINI Country Report: Growing Inequalities and their impacts in the Netherlands* (2013) <http://www.uva-aias.net/uploaded_files/publications/Netherlands.pdf> [geraadpleegd op 13-08-2015].
- Shorrocks, Anthony, Jim Davies en Rodrigo Lluberás, *Credit Suisse Global Wealth Databook 2014* (Zürich, 2014).
- Sociaal en Cultureel Planbureau, 'Sociaal-Economisch Panelonderzoek (SEP)' <<http://www.scp.nl/content.jsp?objectid=default:18713>> [geraadpleegd op 15-08-2015].
- Soltow, Lee en Jan Luiten van Zanden, *Income and wealth inequality in the Netherlands 16th-20th century* (Amsterdam, 1998).
- Stellinga, Marika 'Vier nuttige nuances over ongelijkheid', *NRC Handelsblad* (11 oktober 2014).

Vader, Anne en Hanneke Chin-A-Fo, 'Mateloze bewondering voor Piketty', *NRC Handelsblad* (6 november 2014).

Vermeend, Willem, *Arm & Rijk in Nederland. Hoe het echt zit met inkomen en vermogen* (Amsterdam, 2014).

Vermogend Nederland. Dutch Wealth Report 2015. Van Lanschot Bankiers (Den Bosch, 2015).

Welvaart in Nederland. Inkomen, vermogen en bestedingen van huishoudens en personen. Centraal Bureau voor de Statistiek (Den Haag, 2012).

Welvaart in Nederland 2014. Inkomen, vermogen en bestedingen van huishoudens en personen. Centraal Bureau voor de Statistiek (Den Haag, 2014).

Went, Robert (red.), *Waarom Piketty lezen? 49 reflecties op 'Kapitaal in de 21^e eeuw'* (Amsterdam, 2014).

Wilterdink, Nico, 'Denivellering in de vermogensverhoudingen', *Socialisme en Democratie* 3 (1992), 113-120.

Wilterdink, Nico, *Vermogensverhoudingen in Nederland* (Amsterdam, 1984).